

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

**BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA
MƏRKƏZİ**

**“MALİYYƏ HESABATLARININ BEYNƏLXALQ
STANDARTLARININ RESPUBLİKANIN UÇOT PRAKTİKASINDA
TƏTBİQİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Əliyarov Xəqani Füzuli

BAKİ – 2022

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA
MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**

“ _____ ” _____ **2021-ci il**

“MALİYYƏ HESABATLARININ BEYNƏLXALQ
STANDARTLARININ RESPUBLİKANIN UÇOT PRAKTİKASINDA
TƏTBİQİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ”
mövzusunda
MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060402 – Mühəsibat uçotu və audit

İxtisaslaşma: İstehsal sferasında mühəsibat uçotu və audit

Qrup: 400

Magistrant:

Əlyarov Xəqani Füzuli
oğlu

_____ **imza**

Elmi rəhbər:

i.e.d., prof. Səbzəliyev Sifariş
Mirzəxan oğlu

_____ **imza**

Proqram rəhbəri:

i.ü.f.d. Vəliyev Cəbrayıl Xəlil
oğlu

_____ **imza**

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof. Kəlbəliyev Yaşar Atakişi
oğlu

_____ **imza**

Elm andı

Mən Əlyarov Xəqani Füzuli oğlu and içirəm ki, “Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının respublikanın uçot praktikasında tətbiqinin müasir vəziyyəti və perspektivləri” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

MALİYYƏ HESABATLARININ BEYNƏLXALQ STANDARTLARININ RESPUBLİKANIN UÇOT PRAKTİKASINDA TƏTBİQİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktualığı: Ölkəmizdə mühasibat uçotunu və hesabatını tənzimləyən hüquqi qaydalar əsasən vergi uçotu və vergi hesabatlarının məqsəd və vəzifələrinə yönəlib. Məlum olduğu şəkildə, investisiyaların cəlb edilməsi üçün maliyyə mənbələri təmin edəcək biznesə maliyyə hesabatları təqdim olunur və müəssisələr indi bu məqsədlər üçün fərdi hesabatlar hazırlayır.

Tədqiqatın məqsədi: Dissertasiya işinin yazılmasında məqsəd maliyyə hesabatlarının hazırlanmasının qiymətləndirilməsini, mənfəətin artırılması ehtiyatlarının müəyyən edilməsini, rentabelliği və onların müəssisələrin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə təsirini öyrənməkdən ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün iş planı bu işin fəsilərində açıqlanan vəzifələri müəyyən edir:

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: müşahidə, müqayisəli təhlil, analiz metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın informasiya bazasını müxtəlif yerli və xarici mənbələr, elmi tədqiqatlar, imzalanan fərmanlar və tarixi faktlar təşkil edir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın informasiya bazasını müxtəlif yerli və xarici mənbələr, elmi tədqiqatlar, imzalanan fərmanlar və tarixi faktlar təşkil edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Beynəlxalq mühasibat uçotu hesabatlarının tətbiqində problemlərin mövcudluğu.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: maliyyə hesabatlarının təhlili metodologiyasının bir hissəsi kimi nəzərdən keçirilməsi.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Tədqiqatın elmi-praktiki nəticələrinə əsasən rəqabətqabiliyyətli iqtisadi sahələrin, o cümlədən kiçik müəssisələrin inkişaf etdirilməsi, maliyyə hesablarının hazırlanmasındakı mövcud problemlərin aradan qaldırılmasının tədqiqi baxımdan olduqca faydalıdır.

Açar sözlər: müəssisələr, maliyyə, hesabat, qanunvericilik, beynəlxalq

CURRENT SITUATION AND PERSPECTIVES OF IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS IN THE ACCOUNTING PRACTICE OF THE REPUBLIC

SUMMARY

Relevance of the research: The legal rules governing accounting and reporting in our country are mainly focused on the goals and objectives of tax accounting and tax reporting. As is well known, financial statements are provided to businesses that will provide financial resources to attract investment, and businesses now prepare individual reports for this purpose.

The purpose of the study: The purpose of the study is to examine the principles of financial regulation of companies based on national and international law. The purpose of the financial statements is to determine the minimum content of the IFRS financial statements and to set out a number of principles in the relevant version of the financial statements.

Research methods used: scientific research, generalization, grouping, economic-statistical analysis, comparative analysis, generalization, experimental and graphical research methods were used.

Research database: Accounting Law, Cabinet of Ministers, Ministry of Finance, International Financial Reporting Standards for Enterprises (IFRS)

Limitations of the study: In connection with the Covid 19 pandemic, we can note the limitations of obtaining financial statements of research applied in enterprises.

Scientific innovation and practical results of the research: The directions of identification and correction of gaps in the current financial accounting (financial) accounting system have been identified.

Areas of application of the results: Practical-theoretical provisions obtained during the research, proposals for solving problems, issues arising in the application of financial statements can be used to address national legislation as well as international standards.

Keywords: finance, reporting, legislation, international

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

BMHS	Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları
IASB	Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası
IASC	Beynəlxalq Audit Standartları Komitəsi
IFRS	International Financial Reporting Standards (Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları)
KOS	Kiçik və Orta Sahibkarlıq
MHBS	Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartı
MMS	Milli Mühasibat Sistemi
ÜDM	Ümum daxili məhsul

MÜNDƏRİCAT

	GİRİŞ.....	8
I FƏSİL.	MALİYYƏ HESABATLARININ BEYNƏLXALQ STANDARTLARI HAQQINDA ÜMUMİ ANLAYIŞ VƏ MALİYYƏ HESABATININ TƏRTİBİ, TƏSDİQ VƏ TƏQDİM OLUNMASI QAYDASININ NƏZƏRİ ƏSASLARI.....	11
1.1.	Maliyyə Hesabatları - anlayışı və əsas elementləri.....	11
1.2.	Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının konseptual əsasları.....	19
1.3.	Maliyyə hesabatlarının hazırlanmasının istifadəçilər üçün əhəmiyyəti.....	23
II FƏSİL.	MALİYYƏ HESABATLARININ BEYNƏLXALQ STANDARTLARININ RESPUBLİKANIN UÇOT PRAKTİKASINDA TƏTBİQİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	29
2.1.	Müəsisələrdə uçotun aparılması praktikasının təhlili.....	29
2.2.	Azərbaycanda maliyyə hesabatının hazırlanmasının mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.....	38
2.3.	Maliyyə Hesabatının hazırlanmasında Beynəlxalq Standartların (keyfiyyət göstəriciləri) tətbiqi problemləri.....	50
III FƏSİL.	MALİYYƏ HESABATLARININ BEYNƏLXALQ STANDARTLARININ RESPUBLİKANIN UÇOT PRAKTİKASINDA TƏTBİQİNİN PROBLEMLƏRİNİN HƏLLİ İSTİQAMƏTLƏRİ.....	54
3.1.	Azərbaycanda maliyyə hesabatlarının da yaranan çatışmazlıqların nəzəri qiymətləndirilməsi.....	54
3.2.	Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının tətbiqində qabaqcıl ölkələrin təcrübəsi.....	57
3.3.	Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının tətbiqi problemlərinin həlli yolları.....	65
	NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	72
	İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	76
	Cədvəllərin siyahısı.....	80

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Maliyyə hesablarının milli qanunvericiliyə və beynəlxalq standartlara görə tətbiqinin mövcud vəziyyətinin tədqiqi müasir iqtisadi sistemdə aktual məsələlərdəndir.

İşlənildiyi şəraitin təcrübi tələblərini qarşılamağa görə maliyyə uçotu sistemi daima dəyişikliyə uğrayan və inkişafda olan sistemdir. Yəni, biznes münasibətləri dünya iqtisadiyyatının qloballaşması şəraitində internasionallıq göstərir. Bu səbəbdən də, biznesin böyük proseslərini özündə ehtiva edən maliyyə məlumatlarında dünya üzrə yayılır. Həmin məlumatları öz üzərində cəmləyən maliyyə hesabatlarında da dəyişikliklər olur. Maliyyə hesabatlarının bütün dünya üzərində qəbul olunmuş standartlarla qarşılıqlı əlaqəsi vacib olur. Hazırda mühasibat uçotu və hesablarının önündə dayanan məsələlərdən başlıcası hesabat şəkillərinin beynəlxalq standartlara görə yaxşılaşdırılmasıdır. Beynəlxalq standartlara inteqrasiyada öndə dayanan əsas vəzifələrdən biridə maliyyə hesabatı şəkillərinin beynəlxalq standartlara görə yaxşılaşdırılmasına uyğun həmin standartlar da düşünülməli konseptual köklərə, belə ki, mühasibat uçotu və nəticəsinin bütün normalarına əməl edilməsidir. Mühasibat uçotundan istifadə edənlər maliyyə hesablarının nəticəsi gərəkli informasiyaları qazanır və həmin informasiyalara uyğun nəticəyə gəlirlər.

Problemin qoyulması və öyrənilmə səviyyəsi: İqtisadçı müəlliflərin bir çoxlarının tədqiqatlarında mühasibat uçotu və hesablarının bütün normaları ilə üsulları, həmin yöndə məsələlərin öyrənilməsi iqtisadi yaxşılaşdırılmada bazar əlaqələrinin qurulması məsələlərinin əsası olmaqla, göstərilir. Bu alimlərin siyahısına Azərbaycan tədqiqatçılarından Salahov Ə.S., Abbasov Q.Ə., Ələsgərov A.K., Əliyev H.H., Abbasov İ.A., Səmədzadə Z.Ə., Cəfərov E.O., Səbzəliyev S.M., Hacıyeva M.C., Rzayev Q.R., Sadıqov Ə.A., Yaqubov S.M. və s. tədqiqatçıları demək olar. Əcnəbi alimlərdən Kamışanov P.İ., Kasyanova Q.Y., Qindzburq L.M., Entoni R., Mixalkeviç A.P., Skvortsov O.V., Sokolov Y.B., Hendriksen Anderson H.R., Barxatov A.R., Kolduell C.S., Krutyakova T.L., Nidlz B.E., Paliy V.F., Pankov D.A, E.S. və s. göstərmək olar.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri: Tədqiqatın məqsədi beynəlxalq standartlara görə mühasibat uçotu və hesabının köklərinin, belə ki, qəbul olunmuş bütün normalar və üsullarının, uçotun milli və beynəlxalq sistemlərinin tədqiq edilməsinin, uçot və maliyyə hesabının var olan sistemdə əmələ gələn məsələlərin araşdırılmasından, maliyyə hesablarının yaxşılaşdırılması məsələlərinin təyin edilməsidir. Buna görə tədqiqatın önündə aşağıdakı vəzifələr qoyulub:

1. Mühasibat uçotu və hesabının bütün normalarının təcrübi misallarla şərh edilməsi;
2. Mühasibat uçotu və hesabının milli və beynəlxalq sistemin münasibətlərinin tədqiqi;
3. Bazar iqtisadiyyatı mühitində Azərbaycanda mühasibat uçotu və hesabının köklərinin təyin edilməsi;
4. Mühasibat uçotunun var olan sistemdə yaranan problemlərin müəyyən olunması. Bunların aradan götürülmə məsələlərinin əks olunması;

Tədqiqatın obyekt və predmeti. Maliyyə hesablarının beynəlxalq normalarının nəzəri və praktiki problemləri tədqiqatın obyektinin əsasıdır. Müasir mühitdə maliyyə hesablarının beynəlxalq normalarının respublikanın uçot təcrübəsində araşdırılmasının müasir durumu və gözlənilən gələcək imkanları ilə əlaqəli elmi və nəzəri problemlərin tədqiqi, tədqiqat işinin predmetini təşkil edir.

Tədqiqatın metodları: Tədqiqat işinin hazırlanmasında elmi tədqiqat, qruplaşdırma, ümumiləşdirmə, statistik hesabatların tədqiqi metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqat işinin məlumat bazası: Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartları, onların əsasında tərtib olunmuş Milli Mühasibat Uçotu Standartları, AR Maliyyə Nazirliyinin informasiyalarından və başqa dəqiq qaynaqlardan tədqiqat işinin hazırlanmasında istifadə olunmuşdur.

Dövlətin iqtisadi-sosial inkişaf planları və proqramlarından yaranan məsələlərlə birgə, dünyanın və Azərbaycanın başlıca iqtisadçı tədqiqatçılarının əsərləri, Maliyyə hesabatının beynəlxalq standartları ilə bağlı nəzəri-praktiki düşüncələr sraşdırmanın nəzəri və metodiki əsasını təşkil edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri. Tədqiqat işi hazırlanarkən ədəbiyyat azlığı, təzə qaynaqların başqa dillərdə olması, dissertasiya işinin yazılmasına görə məhdudiyyətlər əmələ gətirir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi:

1. Mühasibat uçotu sistemində yaranan əksikliklərin təyin edilməsi, bu əksikliklərin həlli üçün araşdırmalar;

2. Mühasibat uçotu və hesabının təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin araşdırılması, həmin yöndə olan məsələlərin təyini;

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Magistr dissertasiyasında Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının respublikanın uçot praktikasında tətbiqinin müasir vəziyyəti və perspektivlərini tədqiq etmişdir.

Tədqiqatın elmi-praktiki nəticələrinə əsasən rəqabətqabiliyyətli iqtisadi sahələrdə maliyyə hesablarının hazırlanmasındakı mövcud problemlərin aradan qaldırılmasının tədqiqi baxımdan olduqca faydalıdır.

I FƏSİL. MALİYYƏ HESABATLARININ BEYNƏLXALQ STANDARTLARI HAQQINDA ÜMUMİ ANLAYIŞ VƏ MALİYYƏ HESABATININ TƏRTİBİ, TƏSDİQ VƏ TƏQDİM OLUNMASI QAYDASININ NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1 Maliyyə Hesabatları - anlayışı və əsas elementləri

Maliyyə hesabatı məvhumuna bir çox ədəbiyyatlarda fərqli yanaşmalar mövcuddur. Fərqli yanaşma əsasən bununla əlaqədardır ki, hesabat anlayışı çox çalara və mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Maliyyə hesabatında həmin müəssisənin istehsalat-təsərrüfat və maliyyə göstəricilərinin nəticələri barəsində cəmi məlumatlar qeyd edilir. Müəssisə tərəfindən qeyd edilən mühasibat, statistik və o cümlədən operativ hesabatların məlumatları cəmiyyət üçün informasiya mənbəyi hesab olunur.

Maliyyə hesabatı – müəssisənin cari hesabat dövrü ərzində əmlak və digər maliyyə vəsaitlərinin vəziyyətini konkret və başa düşülən formada xarakterizə edən ümumi hesabat formalarının cəmidir.

Maliyyə hesabatlarına başqa cür tərif versək - mühasibat uçotu informasiyaları əsasında formalaşdırılan müəssisənin cari maliyyə vəziyyəti, müəssisənin fəaliyyətinin maliyyə göstəriciləri və onun maliyyə sahəsindəki vəziyyətinin dəyişməsi haqda vahid informasiya sistemidir.

Maliyyə hesabatı başlanğıc sənədlərlə təsdiq edilən sintetik və analitik hesabata əsasən hazırlanır. Azərbaycan Respublikasında bütün müəssisələr və firmalarda mühasibatlıq uçotunun vahid formaları tətbiq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Mühasibat uçotunun tərkibi və onun göstəriciləri məlumat istifadəçilərinin müvafiq informasiyalara olan tələbatını ödəmək üçündür.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində hal-hazırda 3 növ maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat tərtib oluna bilər.

1) Müəssisə özündə necə istehsal prosesin getdiyini və necə idarə olunduğunun aşkar edilməsi üçün;

2) Bu müəssisə barəsində zəruri məlumatlara yiyələnməyə maraqlı olan digər təşkilatlar üçün;

3) İctimayəti məlumatlandıran kütləvi informasiya vasitələri üçün (Абдуллаева и др, 2013) .

Statistik qaydada tanış olmaq və maliyyə hesabatı üçün xarakterik olmayan formada ölçmək və bunu ümumiləşdirmək üçün statistik hesabatlar tətbiq edilir, miqdar və kəmiyyət göstəriciləri üçün.

Operativ hesabat müəssisədə təsərrüfat əməliyyatlarının həyata keçirildiyi andan sonrakı həqiqi nəzarət və müəssisədaxili idarəetmə üçün tətbiq edilir. Bu hesabat üçün xarakterik olan xüsusiyyətlər bunlardır: materialların göndərilməsi, qarşılıqlı olaraq müqavilələrə əməl edilməsi, istehsal üzrə planın həyata keçirilməsi, müəssisənin cari maliyyə vəziyyəti barəsində məlumatlar.

Təqdim edilmə müddətinə görə hesabat dövrü yəni il daxili və illik hesabatlarla ayrılır. Dövrü hesabat üç aydan bir yəni rüblük olaraq tərtib edilir. Bu hesabatlar adətən yığcam olur. Burada qeyd edilən hesabatlar və maliyyə göstəriciləri məhdud olur və təqdim edilmə müddəti qısa olur.

Qeyd etdiyimiz illik hesabat firmaların və müəssisələrin cari il ərzindəki fəaliyyətinin və maliyyə göstəricilərinin tamamını əks etdirir.

Bütün bunları qeyd etdikdən sonra əhəmiyyətindən asılı olaraq maliyyə hesabatlarını ümumdövlət və müəssisədaxili hesabatlarla ayırmaq olar. Ümumdövlət hesabatları dedikdə respublikanın inkişafında əhəmiyyətli dərəcədə rol oynayan misal üçün neft çıxarma qaz istehsalı və başqa sahələrin maliyyə fəaliyyətinin xülasələrini analiz etmək üçün zəruridir. Müəssisədaxili hesabatlar isə müəyyən vaxt ərzində sexlərin, müəssisənin bölmələrinin, növbələrin işçi briqadalara nəzarəti təşkil etmək üçün nəzərdə tutulur. Hazır məhsulların buraxılışı və yola salınması ilə bağlı qurulmuş planların həyata keçirilməsi, avadanlıqların və dəzgahların işi və başqa məsələlər barəsində məlumatları da bu hesabatdan almaq mümkündür.

Həcmindən asılı olaraq təsnifləşdirsək hesabatları ilkin və icmal hesabatlardan danışa bilərik. İlkin hesabatlar cari uçot informasiyaları əsasında hazırlanır. İcmal hesabatları isə yuxarı təşkilatlar tərəfindən hazırlanır. Bu cür hesabatlar yuxarı orqanların fəaliyyətinin müəyyən göstəricilərini əks etdirir. Onların tabeliyində olan

müəssisələrin isə ilin sonuna göstəriciləri icmal hesabatda öz əksini tapır. Öz tərkiblərinə və formalarına görə bu hesabat formaları eynidir.

Bəs mühasibat hesabatlarına nə üçün obyektiv zərurət yaranır? Çünki, müəssisələrin operativ formada idarə olunması, növbəti kapital qoyuluşları və maliyyə sahəsindəki riskləri üzrə qətiyyətli qərarların verilməsi tələblərindən irəli gəlir. Bunları nəzərə alaraq hesabat müəssisələrin fəaliyyətinin əsas cəhətlərini aydın və dəqiq şəkildə açıqlamalıdır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində firmaların maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətlərinin nəticələrinin formalaşması hadisəsi həm kəmiyyət həm də keyfiyyət baxımından yeni xüsusiyyətlər yaradır. Belə olduqda hesabatda öz əksini tapan məlumatlar üçün əsas tələblər bu müəssisə ilə qarşılıqlı əlaqələrdə olanlar üçün məlumat faydalı olmaqdadır. Maliyyə hesabatında qeyd edilən məlumat o informasiyalardan faydalananların tələbatını ödəməlidir və buna görə də müəyyən keyfiyyət meyarlarına sahib olmalıdır.

Maliyyə hesabatının hazırlanmasına dair bəzi tələblər müvcuddur:

Tamliq – bu tələbin mahiyyəti sadəcə müəssisənin maliyyə vəziyyəti deyil, onun törəmə təşkilatlarının, filiallarının, nümayəndəliklərinin hesabatlarını da nəzərdə tutur. Təqdim edilmiş informasiyalar əgər maliyyə vəziyyəti barəsində tam təsəvvür formalaşdırmırsa mühasibat uçotuna qeydlər, göstəricilər izahatlar əlavə edilməlidir.

Neytrallıq – bu tələbin mahiyyəti məlumatlar mühasibat uçotu istifadəçilərinin tam tələbatını ödəməlidir.

Əhəmiyyətlik – bu tələbə görə müəssisənin aktivləri, öhdəlikəri, kapitalı (bölüşdürülməmiş mənfəət, nizamnamə kapitalı), gəlirləri və xərcləri onun maliyyə vəziyyətinin və maliyyə nəticələrinin qiymətləndirilməsinə təsir göstərən başlıca amillərdir və də onlar ayrı-ayrılıqda əks etdirilməlidir. Digər əhəmiyyətli sayılmayan məlumatlar cəmləşdirilərək mühasibat hesabatlarında izahatlarda verilə bilər.

Fiskal xülasələrin tam əhatə dairəsi aşağıdakılardan ibarətdir:

1) Mühasibat balansı;

Ən çox istifadə edilən Aktivlər = Öhdəliklər + Kapital + Gəlir - Xərclər - mənfəət əldə etməklə formalaşan hesabatdır.

2) Nağd pul axınının elanı;

Gəlirləri görmək və ekranlaşdırmaq üçün nəzərdə tutulub. Yuxarıdakı reseptdə, resursları pul və müxtəlif resurslar kimi iki yerə bölməyi fərz etsək, gəlirləri müşahidə etmək üçün tənliyimiz aşağıdakı kimi olacaq: $Pul = \text{Öhdəliklər} + \text{Kapital} + \text{Gəlir} - \text{Xərclər} - \text{Dividendlər} - \text{Digər resurslar}$.

3) Mənfəət və bədbəxtliyin izahı;

Xərclər ideyası haqqında hesabat var. Yuxarıdakı tənlikdən istifadə edərək, fayda və bədbəxtliyi izləmək üçün Gəlir-Xərc reseptindən istifadə edə bilərik.

4) Mənfəət və bədbəxtliyin izahı;

İstifadə elementləri haqqında hesabat var. Üçüncü hissədə istinad edilən tənliyə bərabər olacaq.

5) Dəyərdə dəyişikliklər haqqında arayış;

Kapitalda dəyişikliklərin görülməsi planlaşdırılır. Ümumi tənliyi bir daha istifadə etdiyimizi fərz etsək, kapitalda irəliləyişlər = $\text{Kapital} + \text{Gəlir} - \text{Xərc} - \text{Dividend}$ kimi olacaqdır.

6) İzahlı qeydlər və mühasibat uçotu strategiyası.

Burada yazılan qeydlər əvvəlki maliyyə hesabatlarında verilənləri aydınlaşdırmaq və onları izah etmək məqsədi ilə hazırlanır.

Maliyyə hesabatlarının əsas elementləri aşağıdakılardır:

Aktivlər (assets) – bir tərif versək deyə bilərik ki, müəssisənin əvvəlki hadisələrin nəticəsində yaranmış müəssisə tərəfindən idarə olunan yəni onun nəzarətində olan elə resurslardır ki, bu resurslar müəssisəyə gələcək dövrdə iqtisadi səmərə gətirə biləcəyi proqnozlaşdırılan ehtiyatdır (resursdur).

Öhdəliklər (liabilities) – müəssisənin hansıki keçmiş hadisələr nəticəsində formalaşmış və gələcək dövrdə müəssisəyə iqtisadi səmərəni əmələ gətirəcək resursların ondan kənara axıb getməsi ilə nəticələnən mövcud borcudur.

Kapital – müəssisənin bütün aktivlərindən onun öhdəliklərini çıxıldıqdan sonra, müəssisənin xalis cəmi aktivlərinin dəyəridir. Kapitalı iki qrupa ayırmaq olar:

Nizamnamə kaitalı və bölüşdürülməmiş mənfəət.

İqtisadi subyektlərin ümumiyyətlə maliyyə vəziyyətləri haqqında fikir formalaşdırmağa şərait yaradan ən vacib elementlərdən biri də nizamnamə kapitalıdır.

İqtisadi subyektin, müəssisənin sabit kapitalı yəni nizamnamə kapitalının formalaşdırılması mövcud qanunvericiliyə müvafiq olaraq icra edilir. Nizamnamə kapitalı həm müəssisənin mənfəət əldə etməsi üçün başlanğıc kapital, həm də müəssisə, iqtisadi subyekt müflis elan olduqda onun kreditorları üçün maliyyə vəsaiti tələblərinin ödənilməsinə mümkün edən kapitaldır. Bəlli olduğu kimi nizamnamə kapitalı müəssisənin həm maliyyə vəsaiti üzrə sabitliyinin və həm də iqtisadi subyektin normal inkişaf etməsinin təminatçısı olur.

Müəssisənin nizamnaməsinə olan qoyuluşlar pul vəsaitləri ola bilər, tam ödənilmiş qiymətli kağızlar ola bilər, digər əmlak, hətta əmlak hüquqları və maliyyə dəyəri olan digər hüquqlar olması mümkündür.

Əlavə olaraq qeyd edək ki, nizamnamə fondunun həcmi müəssisəyə investisiya qoymaq istəyən səhmdarlar, investorlar üçün də qərar qəbul etməsinə təsir edir.

İngilis dilində “Retained Earnings” ifadəsindən götürülmüş Bölüşdürülməmiş mənfəət anlayışı – müəssisənin xalis mənfəətindən müəssisəyə yenidən investisiya edilmiş (yəni investorlar arasında bölüşdürülməmiş) vəsaitdir. Müəyyən bir dövr ərzində cəmi kapitalda baş verən dəyişikliklər bölüşdürülməmiş mənfəət hesabatında əks etdirilir. İngilis dilində Statement of Retained Earnings ifadəsindən götürülüb bölüşdürülməmiş mənfəət hesabatı anlayışı. Bölüşdürülməmiş mənfəət hesabatı, digər hesabatlarla nisbətən, çox qısa və yığcamdır, bir növ mənfəət-zərər hesabatının nəticəsidir.

Gəlir əksər hallarda pul məhsuldarlığının genişlənməsidir. Bu artım maliyyə dəstəkçilərinin təşəbbüsü ilə əlaqəli olmayan, lakin ümumi kapitalın genişlənməsi ilə başa çatan, davam edən aşkarlama müddətində resursların, daxilolmaların genişlənməsi və ya səylərin öhdəliklərinin azalması kimidir.

Xərc maliyyə effektivliyinin azalmasıdır. Bu hal maliyyə tərəfdarları üçün əlavə olaraq əhəmiyyət kəsb etmir, yəni azalma, öhdəliklərin artımı və ya azalmasının əsasına qarşı kapitalın bölüşdürülməsi olmadan təsərrüfat subyektində kapitalın azalması ilə baş verir, o cümlədən müəyyən resursların dövrüyyədən çıxarılması və ya azalması. davam edən elan dövrü.

Divident müəssisənin investoru tərəfindən pul vəsaitinin geri götürülməsidir. Bu vəsait bu ilin mənfəətindən də ola bilər, əvvəlki illərin bölüşdürülməmiş mənfəəti də ola bilər.

Aktivdə əks etdirilmiş gələcək iqtisadi səmərə - müəssisənin aktivindən istifadə edilməsi və ya onun kənara axıb getməsi nəticəsində aşağıda qeyd edilən formalarda yaranır:

1) İqtisadi subyektə daxil olması proqnozlaşdırılan maliyyə vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin mümkün artımı;

2) İqtisadi subyektədən kənara axıb getməsi proqnozlaşdırılan maliyyə vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin mümkün olacaq qədər azalması (Абдуллаева и др, 2013) .

Aktivdə əks etdirilmiş gələcək iqtisadi səmərə bir çox üsulla müəssisəyə daxil ola bilər. Məsələn bu aktivin satışı, maliyyə vəsaitlərinə və ya pul vəsaitlərinin ekvivalentlərinə çevrilməsi (buraya qazanılmış faizlər nəticəsində debitor borclarının ödənilməsi demək olar) və ya pul vəsaitindən istifadə edilməklə istehsal edilmiş hazır məhsulun satışı səbəbi ilə ola bilər. Aktivin istifadə olunması nəticəsində növbəti iqtisadi səmərənin qazanılması maliyyə vəsaitlərinin və ya maliyyə vəsaitlərinin ekvivalentlərinin xaric olmasının müəyyən qədər azaldılması ilə göstərilə bilər. Buna misal olaraq müəssisə tərəfindən təmizləyici qurğunun alınması nəticəsində ətraf mühitin zərərli maddələrlə çirkləndirilməsinə görə cərimə məbləğlərinin azalması ilə formalaşan qənaəti göstərə bilərik .

Kapitalın saxlanılmasını mümkün edən düzəlişlər

Yenidən qiymətləndirmə nəticəsində müəssisənin aktivlərinin və öhdəliklərinin dəyərinin dəyişməsi ilə müəssisənin kapitalında artım və ya azalmayı yarada bilər. Bu cür artımların və ya azalmaların gəlir və xərc hissələrinə uyğun

olmaqlarına baxmayaraq müəssisənin kapitalının saxlanılmasının müəyyən konsepsiyalarına uyğun olaraq onlar Mənfəət və zərər haqqında hesabatda əks etdirilmir. Bu cür dəyişikliklərin nəticəsi kapitalın saxlanılmasına düzəlişlər başqa cür yenidən qiymətləndirmə üzrə ehtiyat başlığı altında uyğun olaraq həm Mühasibat balansında həm də Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabatda qeyd olunur.

Hesablama uçotu əməliyyatların və digər hadisə və şəraitin hesabat verən təşkilatın iqtisadi resurslarına təsirini və müvafiq pul vəsaitlərinin daxilolmaları və ödənişləri başqa dövrdə baş versə belə, təsirin baş verdiyi dövrlərdə ona qarşı iddiaları əks etdirir. Bu vacibdir, çünki hesabat verən təşkilatın iqtisadi resursları və ona qarşı iddiaları, habelə bu iqtisadi resurslarda və dövr ərzində tələblərdəki dəyişikliklər haqqında məlumat maliyyə hesabatları ilə bağlı məlumatlarla müqayisədə idarənin köhnə və təzə işini dəyərləndirməyə görə daha yaxşı əsas verir (Абдуллаева и др, 2013).

İnvestorlardan və kreditorlardan bilavasitə əlavə resursların alınması nəticəsində yarananlar istisna olmaqla, təşkilatın iqtisadi resurslarındakı dəyişikliklərdə və ona qarşı iddialarda əks olunan hesabat verən təşkilatın hesabat dövrünün maliyyə fəaliyyəti haqqında məlumat. təşkilatların keçmiş və gələcək dövrlərlə bağlı xalis pul daxilolmaları yaratmaq qabiliyyətini qiymətləndirmək üçün faydalıdır. Bu məlumat hesabat verən təşkilatın malik olduğu iqtisadi resursları nə dərəcədə artırdığını göstərir və buna görə də onun birbaşa investorlardan və kreditorlardan əlavə resurslar əldə etməsi nəticəsində deyil, öz fəaliyyətindən xalis pul vəsaitləri daxilolmaları yaratmaq qabiliyyətini göstərir. Hesabat verən təşkilatın müəyyən dövr üzrə maliyyə fəaliyyəti haqqında məlumat istifadəçilərə təşkilatın iqtisadi resurslarının məsuliyyətlə idarə olunmasında rəhbərliyin fəaliyyətini qiymətləndirməkdə də kömək edə bilər.

Hesabat verən müəssisənin dövr üzrə maliyyə fəaliyyəti haqqında məlumat, həmçinin bazar qiymətlərində və ya faiz dərəcələrində dəyişikliklər kimi hadisələrin müəssisənin iqtisadi resurslarını və iddialarını nə dərəcədə artırdığını

və ya azaldığını və bununla da təşkilatın xalis gəlir əldə etmək qabiliyyətinə təsir etdiyini göstərə bilər.

Hesabat verən təşkilatın müəyyən dövr üzrə pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında məlumat istifadəçilərə müəssisənin gələcək xalis pul vəsaitlərinin daxilolmalarını yaratmaq qabiliyyətini qiymətləndirməyə və təşkilatın iqtisadi resurslarının məsuliyyətlə idarə olunmasında rəhbərliyin fəaliyyətini qiymətləndirməyə kömək edir. Bu cür məlumat hesabat verən təşkilatın pul vəsaitlərini necə qəbul etdiyini və xərclədiyini, o cümlədən onun borcları və borclarının ödənilməsi, pul dividendləri və ya pul vəsaitlərinin investora paylanması başqa formaları ilə təşkilatın ödəniş edə bilmə imkanına təsir edə biləcək başqa amilləri göstərir. Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında məlumat istifadəçilərə hesabat verən təşkilatın proseslərini anlamağa, maliyyələşdirmə ilə yatırım fəaliyyətini qiymətləndirməyə, onun ödəniş etmə imkanını qiymətləndirməyə, təşkilatın maliyyə işi ilə bağlı başqa informasiyaları izah etməyə kömək edir (Отажонов, 2018).

Hesabat verən təşkilatın iqtisadi resursları ilə tələbləri dəyişikliyə məruz qala bilər. Belə tip dəyişikliklər haqqında məlumat istifadəçilərin hesabat verən təşkilatın iqtisadi resurslarında baş verən dəyişikliyin səbəblərini və ona qarşı iddialarını, habelə bu dəyişikliklərin onun gələcək maliyyə nəticələrinə təsirlərini tam başa düşmək üçün zəruridir.

İnformasiyanın qiymətləndirilməsi (ölçülməsi) və açıqlanması üçün müxtəlif mühasibat uçotu sistemlərinə uyğun olaraq əldə edilmiş maliyyə məlumatları, maliyyə hesabatlarının istifadəçilərinin bir mühasibat uçotu (maliyyə) sistemində (ən azı bir neçə yolla) müqayisələr aparmaq imkanı olduqda əsaslı şəkildə müqayisə edilə bilər. mühasibat uçotu. Mühasibat uçotunun müqayisəliliyi problemi mühasibat uçotunun uyğunlaşdırılması və ya onun standartlaşdırılması yolu ilə həll edilir. Bu anlayışlar arasında müəyyən fərqlər var. Uyğunlaşma müxtəlif mühasibat uçotu sistemlərinin necə fərqlənə biləcəyinə dair məhdudiyyətlər təyin etməklə onların müqayisəliliyinin artırılması prosesinə

aiddir. Bu planda standartlaşdırma xüsusi uyğunlaşdırma halı və ya daha sərt və dar mühasibat qaydalarının tətbiqi prosesi kimi başa düşülür.

Qeyd etmək lazımdır ki, mühasibat (maliyyə) uçotunun uyğunlaşdırılmasına iki əsas yanaşma mövcuddur:

1) müxtəlif iqtisadi və hüquqi sistemlərə malik olan ölkələrin müxtəlif uçot sistemlərinə malik olmasını qəbul edən mühasibat uçotu prinsiplərinin inkişafına təkamüllü yanaşma. Mühasibat uçotu sistemlərinin daha böyük harmoniyasına nail olmaq üçün vaxt və milli iqtisadiyyatların normal inkişafı tələb olunur;

2) proaktiv yanaşma. Milli mühasibat uçotu sistemləri arasında fərqlərin azaldılmasına bu yanaşma, dövlətlərustü gücə malik standartlar toplusunu hazırlamaq üçün təşkilatın yaradılmasını nəzərdə tutur (Абдуллаева и др, 2013).

1.2. Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının konseptual əsasları

Bununla əlaqədar olaraq, mühasibat uçotunun uyğunlaşdırılmasına fəal yanaşma çərçivəsində 1973-cü ildə müxtəlif ölkələrin milli mühasibat uçotu təşkilatları tərəfindən təşkil edilmiş, maliyyə üzrə beynəlxalq standartları

müəyyən edən özəl təşkilat olan Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Komitəsi (IASC) yaradılmışdır. IASC beynəlxalq standartların hazırlanması və tətbiqi üzrə fəaliyyətində bir sıra mərhələlərdən keçmişdir. 1993-cü ilə qədər qəbul edilmiş standartlar onlarda kifayət qədər geniş mühasibat uçotu alternativlərinin olması ilə xarakterizə olunur. Bu onunla əlaqədar idi ki, standartların işlənilib hazırlanması üzrə fəaliyyət ilk növbədə sosial və iqtisadi şəraiti, eləcə də müxtəlif ölkələrdə qəbul oluna biləcək qədər çevik olmalı olan beynəlxalq standartlar konsepsiyasının əsaslarının müəyyənləşdirilməsinə yönəldilmişdir. çünki mühasibat uçotunun ənənələri çox fərqlidir. 1995-ci ildən bütün dünyada qiymətli kağızlar bazarının inkişafı və onların tənzimlənməsi ilə əlaqədar olaraq Beynəlxalq Komitə bu tendensiyaları nəzərə alan köhnə standartların yenidən nəzərdən keçirilməsi və yeni standartların hazırlanması üzərində işləyir.

Milli mühasibat uçotu modelinin səciyyəvi cəhəti ondan ibarətdir ki, mühasibat uçotu və hesabat sistemi hazırlanarkən fiskal (vergi) maraqlarından çıxış edir. Bu vəziyyət, kifayət qədər yüksək olmayan qanunvericilik və tənzimləmə səviyyəsini nəzərə alaraq, mühasibat uçotu prosedurlarının kifayət qədər ətraflı və ciddi şəkildə tənzimlənməsi ilə özünü göstərən mühafizəkarlığını müəyyən edir. Hesab hələ də dövlətin iqtisadi siyasətindəki dəyişikliklər nəticəsində yaranan yeniliklərə nisbətən asanlıqla cavab verə biləcəyi çevik bir vasitəyə çevrilməyib .

Bu baxımdan, son nəticədə maliyyə hesabatlarının maraqlarını təmin edən prinsiplərin, qaydaların və normaların uyğunlaşdırılması məqsədi ilə daxili mühasibat uçotu sistemində islahatların aparılması prosesində beynəlxalq standartların konseptual əsaslarının rolunu qiymətləndirməmək mümkün deyil.

Mühasibat uçotunun MHBS-ya uyğun daha da uyğunlaşdırılmasını müəyyən etmək üçün yerli nəzəriyyəsi və praktikasının beynəlxalq standartlar çərçivəsində bazar iqtisadiyyatına malik ölkələrin ümumi nəzəriyyə və praktikasından nə ilə fərqləndiyini bilmək lazımdır.

Beynəlxalq mühasibat uçotu prinsiplərinə görə, məlumatın keyfiyyət xüsusiyyətləri mühasibat uçotu məlumatlarının faydalılığını artırmağa meyilli olan əlamətləridir. Onlar həm istifadəçiyə, həm də qərar qəbul etməyə ikili diqqət yetirirlər. Anlaşıqlılıq və ya “şəffaflıq” maliyyə hesabatlarında təqdim olunan məlumatın mühüm keyfiyyət xüsusiyyətidir. İstifadəçiləri tərəfindən tez başa düşülməsini nəzərdə tutur. Öz növbəsində istifadəçilərin biznes, iqtisadiyyat və mühasibatlıq sahəsində kifayət qədər biliyi olmalıdır. Bununla belə, mühasib üçün bu meyar istifadəçilər tərəfindən iqtisadi qərarların qəbulu üçün uyğun ola biləcək məlumatların buraxılması üçün bəhanə olmamalıdır. Açıqlama çətin olarsa, o, məlumatın təqdim edilməsinin alternativ formalarını tapmalı və onu buraxmamalıdır.

Azərbaycanda bu prinsip heç bir yerdə müəyyən edilməsə də, informasiyanın formalaşması və təqdim edilməsi qaydasının məntiqi ilə nəzərdə tutulur. Son dövrlərə qədər hesabatın başa düşülməsi onun Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən müəyyən edilmiş standart məzmunu və formatı ilə təmin edilirdi.

Konseptual səviyyədə beynəlxalq standartlara tamliq tələbi daxildir. Etibarlı olmaq üçün maliyyə hesabatlarında məlumatların əhəmiyyəti, mahiyyəti və alınması ilə bağlı xərclər baxımından tam əks olunmalıdır. Nöqsanlar nəticəsində məlumat səhv və ya həтта aldadıcı ola bilər ki, bu da onun qeyri-dəqiq və kifayət qədər ağıllı olması deməkdir. Bu prinsip Azərbaycan qanunvericiliyində bəyan edilir, lakin yalnız iqtisadi fəaliyyətin bütün faktlarının tam əksi kimi, yəni. dar açılış spektrinə malikdir. Normativ aktlarda məlumatın əldə edilməsinin nə mahiyyəti, nə də dəyəri qeyd olunmur (Отажонов, 2018).

MHBS-a əsasən, müqayisəlilik prinsipi o deməkdir ki, istifadəçilər təşkilatın fəaliyyətinə təsir edən hər hansı tendensiyaları müəyyən edə bilmək üçün bir dövrdən digərinə maliyyə hesabatlarını müqayisə edə bilsinlər. Bundan əlavə, istifadəçilər bir şirkətin maliyyə hesabatlarını digəri ilə elə əlaqələndirə bilməlidirlər ki, nisbi maliyyə vəziyyəti və əməliyyat səmərəliliyi müəyyən olunsun.

Azərbaycan mühasibat təcrübəsində bu tələb müəyyən dərəcədə aşağıdakı əlamətlərlə (şərtlərlə) həyata keçirilir: uçot siyasətinin ardıcılığı və açıqlanması; məlumatların etibarlı təqdim edilməsi və dəyişikliyin nəticələrinin hesablanması üçün uçot siyasətinin dəyişdirilməsinin yolverilməzliyi; müqayisə edilə bilən hesabat göstəricilərinin dinamikası (bir-birinə bitişik iki hesabat dövrü üçün). Lakin tam şəkildə iqtisadiyyata xas qeyri-müəyyənlik, inflyasiya, risklər, vergi sistemində tez-tez dəyişikliklər səbəbindən ona riayət etmək çətinləşir.

MHBS-ə əsasən, məlumatın istifadəsindən əldə edilə bilən faydalar onun əldə edilməsi ilə bağlı xərclərdən çox olmalıdır. Faydalar və məsrəflər balansı ona görə çətinləşir ki, bir tərəfdən xərclər mütləq faydaları alan istifadəçilərə aid edilmir, digər tərəfdən isə faydalar yalnız istifadəçilər tərəfindən istifadə oluna bilməz. bu məlumat nəzərdə tutulub. Azərbaycan təcrübəsində təsərrüfat fəaliyyətinin şərtlərindən və təşkilatın ölçüsündən asılı olaraq mühasibat uçotunun rasionallığı və səmərəliliyi ilə bağlı oxşar tələb mövcuddur. Bununla belə, o, maliyyə hesabatlarında olan məlumatların keyfiyyət xarakteristikasından daha tez bir məhdudiyyət kimi çıxış edir.

“BMHS Prinsipləri”nə əsasən, bunlar müəssisə tərəfindən idarə olunan, istifadəsi gələcəkdə iqtisadi səmərələrin daxil olmasına səbəb ola biləcək resurslardır. Aktivdə təcəssüm etdirilən gələcək iqtisadi bəhrə birbaşa və ya dolaylı şəkildə pul vəsaitlərinin və pul vəsaitlərinin ekvivalentlərinin daxil olmasına investisiya qoyulan potensialdır. Aktivlərdən istifadənin faydaları aşağıdakı hallarda yarana bilər:

- aktiv həyata keçirilməsi (satılması) üçün nəzərdə tutulmuş malların (məhsulların) və xidmətlərin istehsalı üçün təkbaşına və ya digər aktivlə birlikdə istifadə edildikdə;

- aktiv digər aktivlərə dəyişdirildikdə;

- aktiv öhdəliklərin ödənilməsi üçün istifadə olunur;

- təşkilatın sahibləri (mülkiyyətçiləri) arasında bölüşdürülmüş aktiv.

Müştəri hesabları və əmlak kimi bir çox aktivlər qanuni hüquqlarla əlaqələndirilir.

Təşkilatın maliyyə nəticəsi aşağıdakı elementlərlə xarakterizə olunur. MHBS nöqteyi-nəzərindən gəlir hesab müddətində aktivlərin gəlməsi yaxud yüksəlməsi və yaxudda öhdəliklərin aşağı düşməsi kimi iqtisadiyyatla bağlı səmərələrin artmasıdır. Nəticədə kapitalın artmasına səbəb olur (sahibinə töhfələr istisna olmaqla). Gəlirlərə müəssisənin əsas (nizamnamə) fəaliyyəti nəticəsində əldə edilən gəlirlər və əsas olmayan fəaliyyət nəticəsində əldə edilən gəlirlər daxildir. Əsas fəaliyyətdən əldə edilən gəlirlər biznesin növündən asılı olaraq müxtəlif adlar altında görünə bilər: satış, mükafat, faiz, haqlar və icarə haqqı. Qeyri-əsas fəaliyyətlərdən əldə edilən gəlirlərə misal olaraq, uzunmüddətli aktivlərin satışından əldə edilən gəlir və aktivlərin yenidən qiymətləndirilməsindən və qiymətli kağızların bazar dəyərindən əldə edilən qeyri-adi gəlir ola bilər (Abbasov, 2019).

“MHBS və MMS Prinsipləri”nə əsasən, xərclər hesabat dövründə iqtisadi səmərələrin xaricə çıxması və ya aktivlərin istifadəsi və ya kapitalın azalmasına səbəb olan öhdəliklərin yaranması şəklində azalmasıdır (xərclər istisna olmaqla) kapitalın bölüşdürülməsi). Xərclərə şirkətin əsas fəaliyyəti zamanı yaranan xərclər və itkilər daxildir. Bu məsrəflərə istehsal olunan məhsulların (işlərin, xidmətlərin) dəyəri, amortizasiya və s. daxildir. Satışdan kənar əməliyyatlar (valyuta məzənnələrinin dəyişməsi, aktivlərin yenidən qiymətləndirilməsi və s.) nəticəsində itkilər yarana bilər.

1.3. Maliyyə hesabatlarının hazırlanmasının istifadəçilər üçün əhəmiyyəti

Müəssisənin maliyyə sənədlərində olan informasiyaların istifadəçilərini təsniflədirsək deyə bilərik ki ciddi analitiklərdən təsadüfi insanlara, yenilikçilərə qədər müxtəlif kateqoriyalı şəxslər tərəfindən bu məlumatlar diqqət mərkəzindədir. Maraqlanan şəxslər müəssisə barəsində bütün informasiyalardan xəbərdar olmaq istəyir, öz səhahiyətləri və imkanları daxilində müxtəlif dərəcədə yararlanırlar.

Maliyyə hesabatlarının istifadəçilərini tam olaraq təsnifata bölsək deyə bilərik ki, iki xarici qrup istifadəçilər və bir daxili istifadəçilər qrupu üçün maraq doğurur.

Xarici istifadəçilər

1) Təşkilatın, müəssisənin fəaliyyətinə birbaşa olaraq maraq göstərən istifadəçilər.

2) Dolayısı yolla maraqlı olan şəxslər.

Xarici istifadəçilərin birinci qrupu üçün aşağıdakıları misal göstərmək olar:

- İlk olaraq hesabat sənədlərinin hazırlanması, vergi məbləğlərinin düzgün hesablanmasını yoxlayan vergi orqanları. Hansı ki dövlət vergi siyasətini müəyyən edir.

- Potensial kreditorlar və banklar üçün. Kreditlərin verilməsi, onun şərtlərinin müəyyənləşdirilməsi, kredit məbləğinin geri qaytarılmasına dair girov və zəmanətlərin gücləndirilməsi, verilmiş kreditlərin müddətinin uzadılması və ya məbləğinin artırılması, müəssisəyə olan ehtimadın qiymətləndirilməsi üçün bu hesabatlardan istifadə edirlər.

- Müəssisələr ilə işgüzar əlaqələri olan təchizatçılar və alıcılar.

- Müəssisənin vəsaitlərinin sahibləri, investorlar, səhmdarlar və sair. Onlar maliyyə vəsaitlərinin necə istifadə edilməsi haqqında informasiya almalıdırlar. Onlar müəssisənin rəhbərliyi tərəfindən maliyyə vəsaitlərinin istifadəsinin effektivliyini qiymətləndirməlidirlər.

- Bu müəssisənin perspektivləri ilə maraqlanan xarici işçilər maliyyə hesabatları ilə maraqlana bilərlər o cümlədən əmək haqqı səviyyəsi ilə çünki gələcək dövrdə müəssisədə çalışmaq istəyə bilərlər.

Xarici istifadəçilərin dolayısı yolla maraqlı olan şəxsləri isə bunlardır.

Qeyd: Bu şəxslərin müəssisənin fəaliyyətində birbaşa marağı yoxdur. Lakin hesabatlılığın öyrənilməsi, maliyyə hesabatlarının birinci qrup istifadəçilərinin maraqlarını qorumaq üçün lazımdır.

- Maliyyə hesabatlarındakı məlumatları müəyyən edilmiş qaydada yoxlayan, investorların maraqlarını müdafiə edən audit xidmətləri;

- Maliyyə məsələləri üzrə məsləhətçilər – Bunlar öz müştərilərinə kapitallarını hansı müəssisəyə, necə və nə qədər investisiya qoyacaqları barədə tövsiyələr vermək məqsədi ilə maliyyə hesabatları ilə tanış ola bilərlər;

- Qiymətli kağızlar birjalari

- Hər hası bir müəssisənin öz fəaliyyətini dayandırması ilə bağlı qərar qəbul edən dövlət orqan maliyyə hesabatları ilə maraqlana bilər. Məsələn müəssisənin müflis elan olunması üçün məhkəmə qərarı olmalıdır.

- Qanun vericilik orqanları – beləki müəssisə mikro iqtisadi səviyyədə dövlət üçün böyük əhəmiyyət kəsb etmir. Lakin bu müəssisələr çox sayda olduqda makro iqtisadi səviyyədə ölkə iqtisadiyyatına təsir edirlər. Bu müəssisələrin düzgün idarə edilməməsi və çox sayda müəssisənin eyni zamanda problemlərlə üzləşməsi ölkə iqtisadiyyatına təsir edə bilər. Bu səbəblə müəssisələrlə, onların maliyyə hesabatları ilə tanış olan qanunvericilik orqanları onların normal inkişafı və fəaliyyəti ilə bağlı ümumi qanunlar qəbul edə bilərlər.

- Hüquqşünaslar maliyyə hesabatlarından istifadə edə bilərlər. Misal üçün iki müəssisənin bağladığı müqavilənin şərtləri yerinə yetirilmədi, mənfəətin bölüşdürülməsi, o cümlədən dividendlərin verilməsi zamanı qanunvericiliyin tələblərinə riayət edilirmi deyə araşdırmalar edə bilər. Həmçinin pensiya təminatı şərtlərini müəyyən etmək üçün bu hesabatları tələb edə bilər.

- Mətbuat və informasiya agentlikləri maliyyə hesabatları ilə bağlı maraqlı ola bilər belə ki, icmalların hazırlanması, müəssisənin inkişaf meyillərinin qiymətləndirilməsi məlumatların oxuculara çatdırılıb kütlənin bu fəaliyyət barəsində əgah olmasını təmin etmək üçün. Ayrı-ayrı şirkətlərin və o cümlədən sahələrin fəaliyyətinin təhlil edə bilərlər.

- Ümumi statistika tərtib edən, statistik ümumiləşdirmələr aparan dövlət orqanları maliyyə hesabatları üçün dolayısı yolla maraqlı olan şəxslərinə aid etmək olar. O cümlədən müəyyən sahə üzrə fəaliyyətlərin nəticələrini müqaisəli təhlil edə və qiymətləndirə bilərlər.

- Son olaraq da həmkarlar ittifaqlarının adını çəkə bilərik. Belə ki əmək haqqı tələblərinin gözləndiyinə, əmək müqaviləsi şərtlərinin formalaşdırılması, habelə müəssisənin fəaliyyət göstərdiyi sahənin inkişaf tendensiyalarının qiymətləndirilməsi tələbi ilə hesabat məlumatları ilə maraqlı ola bilərlər.

Maliyyə hesabatlarının istifadəçiləri ilə bağlı qeyd etdiyimiz xarici maraqlı şəxslər bunlar idi.

Hesabat istifadəçilərinin daxili kateqoriyalarına isə aşağıdakılar aiddir:

•Təşkilatın ali rəhbərliyi – təşkilatın direktorları, onların müavinləri, baş mühasibləri, risk menecerlər, müşahidə şurasının üzvləri maliyyə direktorları və sair bu şəxslərin maliyyə hesabatları ilə maraqlanmalarının səbəbləri aydındır. Təşkilatın vəziyyətinin analiz edilməsi, resurslardan düzgün istifadəyə nəzarət edilməsi, öhdəlikərə və onların həcminə nəzarət edilməsi, müəssisədə yarana biləcək risklərin aşkar edilməsi və qarşısının alınması, müəssisənin mövcud potensialından düzgün istifadə etmək və sair kimi misallar göstərmək olar.

•Bu maliyyə hesabatlarına əsasən hazırlanmış investisiya qərarlarının optimallığını və düzgünlüyünün , kapital qoyuluşunun səmərəliliyini müəyyən edən uyğun şöələrin idarə ediciləri.

•Divident siyasətinin başlıca istiqamətlərini müəyyən edən struktur bölmə

•Maliyyə hesabatlılığının proqnoz formalarını təşkil edən və növbəti hesabat dövrlərində ola biləcək maliyyə göstəricilərinin başlanğıc, ilkin hesablamalarını həyata keçirən struktur bölmə.

•Əmək haqqı məbləğlərinin qiymətləndirilməsi və rəqabət qabiliyyətinin ölçülməsi üçün müəssisənin işçiləri maliyyə hesabatlarının istifadəçisi ola bilərlər. Uzun müddətli dövrdə və ya qısa müddət ərzində müəssisədə çalışmaqla bağlı, maaş artımı, maaşlarda olan azalma, ixtisarlara səbəbləri müəssisənin maliyyə vəsaitləri ilə bağlı sıxıntıları və sair ilə əlaqədar işçilər qərar qəbul edə bilərlər.

Bir çox mövcud və mümkün maliyyə dəstəkçiləri, banklar və müxtəlif kredit mütəxəssisləri onlara birbaşa məlumat vermək üçün elan elementlərinə ehtiyac duymur və ehtiyac duyduqları pul məlumatlarının əksəriyyətini əldə etmək üçün universal faydalı büdcə hesabatlarına istinad etməlidirlər. Bu yolla, onlar universal faydalı büdcə hesabatlarına diqqət yetirən əsas müştərilərdir.

Bununla belə, ümumi təyinatlı maliyyə hesabatları mövcud və potensial investorlar, kreditorlar və digər kreditorlar tərəfindən tələb olunan bütün məlumatları ehtiva etmir və ola da bilməz. Bu istifadəçilər ümumi iqtisadi şərait və

gözləntilər, siyasi hadisələr və siyasi ab-hava, sənaye və təşkilati proqnozlar kimi digər mənbələrdən müvafiq məlumatları nəzərə almalıdırlar.

Ümumi təyinatlı maliyyə hesabatları hesabat verən təşkilatın dəyərini göstərmək üçün nəzərdə tutulmur; lakin onlar mövcud və potensial investitorlara, kreditorlara və digər kreditorlara hesabat verən təşkilatın dəyərini qiymətləndirməyə kömək edən məlumatları ehtiva edir.

İri ölçüdə maliyyə hesabları iqtisadi hadisələrin tam düzgün təsvirinə yox, təxminlərə, mülahizələrə söykənir. Bu prinsiplər Şuranın və maliyyə hesabatlarını hazırlayanların səy göstərdiyi məqsədi əks etdirir. Əksər məqsədlərdə olduğu kimi, maliyyə hesabatlarının Konseptual Çərçivədə təqdim olunan baxışa uyğun olaraq ideal təqdimatına tam nail olmaq ehtimalı azdır, çünki ən azı qısa müddətdə, çünki yeni şərtləri başa düşmək, qəbul etmək və həyata keçirmək üçün əməliyyatların və digər hadisələrin təhlili yolları, vaxt tələb edir. Bununla belə, səy göstərmək üçün məqsəd qoymaq, onların faydalılığını artırmaq üçün maliyyə hesabatlarının təqdimatının təkamülü üçün çox vacibdir (Абдуллаева и др, 2013) .

Ümumi təyinatlı maliyyə hesabatları hesabat verən təşkilatın maliyyə vəziyyəti haqqında məlumatı, yəni təşkilatın iqtisadi resursları və həmin hesabat verən təşkilata qarşı iddiaları haqqında məlumat verir. Maliyyə hesabatlarında həmçinin əməliyyatların və digər hadisələrin müəssisənin iqtisadi resurslarında və iddialarında dəyişikliklərə təsiri haqqında məlumatlar var. Hər iki məlumat növü təşkilatın resurslarla təmin edilməsi ilə bağlı qərar qəbul etmək üçün faydalı məlumatlardır.

Hesabat verən təşkilatın iqtisadi resurslarının xarakteri və ölçüsü haqqında məlumat və ona qarşı iddialar istifadəçilərə hesabat verən təşkilatın maliyyə güclü və zəif tərəflərini müəyyən etməyə kömək edə bilər. Bu məlumat istifadəçilərə hesabat verən təşkilatın likvidliyini və ödəmə qabiliyyətini, onun əlavə maliyyələşdirmə ehtiyaclarını və onun bu maliyyələşməni əldə etmə ehtimalını qiymətləndirməyə kömək edə bilər. Bu məlumat həmçinin istifadəçilərə təşkilatın iqtisadi resurslarının məsul idarə olunmasında rəhbərliyin fəaliyyətini qiymətləndirməyə kömək edə bilər. Mövcud iddialar üzrə ödənişlərin həyata keçirilməsinin prioriteti və üsulları haqqında məlumat istifadəçilərə gələcək pul

vəsaitlərinin hərəkətinin hesabat verən təşkilata iddiaları olan şəxslərə hansı formada paylanacağı ilə bağlı fikir yürütməyə yardım göstərir.

İqtisadi resursların fərqli növləri istifadə edən təşkilatın gələcək pul vəsaitlərinin hərəkəti üçün perspektivlərini qiymətləndirməsinə müxtəlif yollarla təsir göstərir. Bəzən qazanılacaq vəsaitlərin hərəkəti bilavasitə debitor borcları kimi var olan iqtisadi qaynaqlardan əmələ gəlir. Başqa vəsaitlərin hərəkəti müştərilərə mal və ya xidmətlərin istehsalı və satışı üçün bir-biri ilə kombinasiyada çoxsaylı resurslardan istifadə nəticəsində yaranır. Bu pul vəsaitlərinin hərəkətini ayrı-ayrı iqtisadi resurslara (və ya onlara qarşı iddialara) aid etmək mümkün olmasa da, maliyyə hesabatlarının istifadəçiləri hesabat verən təşkilatın əməliyyatlarında istifadə üçün mövcud olan resursların xarakterini və miqdarını bilməlidirlər.

Hesabat verən təşkilatın iqtisadi resurslarında və tələblərində baş verən dəyişikliklər müəssisənin maliyyə fəaliyyəti və digər hadisələr və ya əməliyyatlar, məsələn, borc və ya kapital alətlərinin buraxılması ilə bağlıdır. Hesabat verən təşkilata gələcək xalis pul vəsaitlərinin daxilolmalarının perspektivlərini və təşkilatın iqtisadi resurslarının məsuliyyətlə idarə edilməsində rəhbərliyin fəaliyyətini düzgün qiymətləndirmək üçün istifadəçilər iki növ dəyişikliyi ayırd etməyi bacarmalıdırlar.

Hesabat verən təşkilatın maliyyə fəaliyyəti haqqında məlumat istifadəçilərə müəssisənin iqtisadi resurslarından necə faydalandığını anlamağa kömək edir. Təşkilat tərəfindən alınan gəlir haqqında məlumat istifadəçilərə təşkilatın iqtisadi resurslarının məsuliyyətli idarə edilməsində rəhbərliyin fəaliyyətini qiymətləndirməyə kömək edə bilər. Bu gəlirlərin dəyişkənliyi və komponentləri haqqında məlumat, xüsusilə gələcək pul vəsaitlərinin hərəkətinin qeyri-müəyyənliyini qiymətləndirmək üçün də vacibdir. Hesabat verən təşkilatın keçmiş dövrlərdəki maliyyə fəaliyyəti və onun rəhbərliyinin təşkilatın iqtisadi resurslarını məsuliyyətlə idarə etmək üçün öz öhdəliklərini necə yerinə yetirməsi haqqında məlumat adətən müəssisənin iqtisadi resursları üzrə gələcək gəlirlərin proqnozlaşdırılmasında faydalıdır.

II FƏSİL MALIYYƏ HESABATLARININ BEYNƏLXALQ STANDARTLARININ RESPUBLİKANIN UÇOT PRAKTİKASINDA TƏTBİQİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.2. Müəsisələrində uçotun aparılması praktikasının təhlili

Mühasibat uçotu siyasəti əmlakın təcrid olunması, işin davamlılığı, uçot siyasətinin tətbiqi ardıcılığı və iqtisadi fəaliyyət faktlarının müvəqqəti müəyyənliyi əsasında formalaşır.

Təşkilatın uçot siyasəti tamlıq, vaxtlılıq, ehtiyatlılıq, məzmunun formadan üstünlüyü, ardıcılıq və rasionallıq tələblərinə uyğunluğu təmin etməlidir.

Müəyyən bir məsələ ilə bağlı təşkilatın uçot siyasətini formalaşdırarkən, Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi və (və ya) mühasibat uçotu ilə bağlı normativ hüquqi aktlarla icazə verilən bir neçə üsuldən bir üsul seçilir. Müəyyən bir məsələ üzrə mühasibat uçotu metodları normativ hüquqi aktlarda müəyyən edilməmişdirsə, təşkilat mühasibat uçotu haqqında müddəalara, habelə BMHS-a əsaslanaraq müvafiq metod hazırlayır. (Gülməmmədov, 2017)

Əgər təşkilat mühasibat uçotu siyasətində dəyişiklik edibsə, o zaman təşkilatın maliyyə vəziyyətinə, fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinə və (və ya) pul vəsaitlərinin hərəkətinə əhəmiyyətli təsir göstərmiş və ya göstərə biləcək bu cür dəyişikliklərin nəticələri uçot siyasətində *retrospektiv* şəkildə əks etdirilir.

Mühasibat uçotu siyasətindəki dəyişikliyin nəticələrini retrospektiv şəkildə əks etdirərkən, belə hesab edilir ki, dəyişdirilmiş uçot metodu bu tip iqtisadi fəaliyyət faktlarının baş verdiyi andan tətbiq edilir.

Dəyişikliklərin nəticələrini əks etdirmək üçün maliyyə hesabatlarında təqdim olunan ən erkən dövr üçün “Bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər)” maddəsi üzrə daxil olan qalığa və açıqlanan maliyyə hesabatlarının müvafiq maddələrinin dəyərlərinə maliyyə hesabatlarında təqdim olunan hər bir dövr üçün düzəliş edilir.

Əvvəlki dövrlərə münasibətdə uçot siyasətindəki dəyişikliyin təsirlərinin monetar qiymətləndirilməsin kifayət qədər etibarlılıqla aparılması mümkün olmadıqda, dəyişdirilmiş uçot metodu dəyişdirilmiş metodun tətbiqindən sonra baş vermiş müvafiq iqtisadi fəaliyyət faktlarına münasibətdə tətbiq edilir (*perspektiv* şəkildə).

Açıq yerləşdirilmiş qiymətli kağızların emitentləri istisna olmaqla, mühasibat uçotu üzrə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektləri, AR-nın qanunvericiliyi və ya normativ hüquqi aktla fərqli qaydalar müəyyən edilmədiyi hallar istisna olmaqla, uçot siyasətindəki dəyişikliyin əhəmiyyətli nəticələrini perspektiv olaraq maliyyə hesabatlarında əks etdirmək hüququna malikdirlər.

Hər hansı bir təşkilatda mühasibat uçotunu təşkil edərkən mütəxəssislərin riayət etməli olduqları əsas məqsəd qarşıya qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsinə xələl gətirmədən mühasibat uçotu prosedurlarının maksimum sadələşdirilməsidir. Müəssisələr üçün bu, xüsusilə məhdud maliyyə resurslarına görə aparılır, ona görə də onlar üçün mühasibat xidmətinin effektivliyi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də, təşkilatın mühasibat uçotunun ilkin qurulması və ya islahatı prosedurundan əvvəl onun bu təşkilatda yerinə yetirməli olduğu vəzifələrin öyrənilməsi təşkil edilməlidir. (Бернштайн, 2018: s. 192)

Müəssisələr üçün mühasibat uçotunun aşağıdakı təşkilati formalarına üstünlük verilir (mühasibat işlərinin həcmindən asılı olaraq):

- Səriştəli mühasibin işə götürülməsi;
- mühasibat uçotunun müqavilə əsasında mərkəzləşdirilmiş mühasibatlığa, ixtisaslaşmış təşkilata və ya mütəxəssis mühasibə həvalə edilməsi;
- mühasibat uçotunun rəhbərlik tərəfindən idarə edilməsi.

Son illərdə müəssisələrin əhəmiyyətli bir hissəsi mühasibat uçotunu outsorsinq vasitəsilə həyata keçirir. Outsorsinqin əsas üstünlüyü ondan ibarətdir ki, bu halda müştəriyə ixtisaslaşmış təşkilat tərəfindən keyfiyyətli xidmətin göstərilməsinə zəmanət verilir. Əsas çatışmazlıqlar mühasibat uçotunun səmərəliliyinin azalması və məxfiliyin pozulması riskidir.

Mühasibat uçotunun autsorsinqinin dəyəri əsasən fəaliyyət növündən və müəssisələrdə həyata keçirilən təsərrüfat əməliyyatlarının sayından asılıdır. Onun məqsədəuyğunluğu barədə qərar qəbul edərkən onun müqavilə dəyərini mühasibatlıq və ya mühasibin saxlanması xərcləri ilə (əmək haqqı, sosial vergilər, məzuniyyət ödənişləri, xəstəlik məzuniyyəti, təkmilləşdirmə xərcləri, texniki avadanlıq, proqram təminatı və s.) müqayisə etmək lazımdır.

Mühasibat uçotunun autsorsinqi haqqında müqavilə bağlayarkən öhdəlikləri, onların yerinə yetirilməsi müddətlərini və xüsusilə operativ və mühasibat hesabatlarının hazırlanması baxımından tərəflərin məsuliyyətini aydın şəkildə göstərmək lazımdır.

Hal-hazırda, mühasibat uçotu və vergi məqsədləri üçün biznesi aşağıdakı kateqoriyalara bölmək olar:

- müəyyən fəaliyyət növləri üzrə hesablanmış gəlirdən vahid vergiyə keçirilmiş müəssisələr;
- sahibkarlıq subyektləri üçün sadələşdirilmiş vergitutma, uçot və hesabat sisteminə keçmiş müəssisələr;
- vergitutmanın patent sistemini tətbiq edən müəssisələr;
- mühasibat uçotu və hesabatı ümumi əsaslarla aparan müəssisələr.

Müəssisə özü istehsal və idarəetmə ehtiyaclarına, onların mürəkkəbliyinə və işçilərin sayına əsasən mühasibat uçotunun formasını seçir. Eyni zamanda, müəssisə mühasibat uçotunun əsas prinsiplərini nəzərə alaraq tətbiq olunan mühasibat uçotu registrlərini öz işinin xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırma bilər.

AR “Mühasibat uçotu barəsində” Qanunda dəyişiklik olunması barəsində 4.05.2018 tarixli AR-nın 1140-VQD sayılı Qanununun tətbiq edilməsi və “Mühasibat uçotu barəsində” bir sıra qanun və fərmanların uyğun bəndlərini rəhbər tutaraq AR Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyası “Kiçik və Orta Sahibkarlıq Subyektləri üçün Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına uyğun olaraq mühasibat uçotunun tətbiqi Qaydaları”nı “09” dekabr 2019-cu il tarixli Q-15 Nəli Qərarı ilə təsdiq etmişdir. (www.e-qanun.az)

Bu qaydalara əsasən, müəssisələr mühasibat uçotu üçün aşağıdakı prinsiplərdən istifadə edə bilirlər:

✓ Mühasibat uçotu siyasəti biznes şəraitinə və təşkilatın ölçüsünə əsaslanaraq rəasional uçotu təmin etməlidir.

✓ Mühasibat uçotu üçün sahibkarlıq subyekti işçi hesablar planında sintetik hesabların sayını azalda bilər.

✓ Məlumatı sistemləşdirmək və toplamaq üçün sahibkarlıq subyekti mühasibat uçotunun sadələşdirilmiş registrləri sistemini (sadələşdirilmiş formada) qəbul edə bilər.

✓ Sahibkarlıq subyekti mühasibat uçotu məqsədləri üçün əsas vəsaitlərin və qeyri-maddi aktivlərin yenidən qiymətləndirilməməsi barədə qərar qəbul edə bilər.

✓ Sahibkarlıq subyekti sonrakı dövrlər üçün mənfəət vergisinin məbləğinə təsir edə biləcək məbləğləri əks etdirmədən yalnız hesabat dövrü üçün mənfəət vergisinin məbləğlərini mühasibat və maliyyə hesabatlarında əks etdirə bilər. Müəssisələrin maliyyə hesabatlarında təxirə salınmış vergi aktivləri, təxirə salınmış vergi öhdəlikləri və s. açıqlanmaya bilər.

Bu qərara əsasən müəssisələr üçün (açıq yerləşdirilmiş qiymətli kağızların emitentləri istisna olmaqla) "sadələşdirilmiş" uçot proseduru ilə bağlı bir sıra qaydalara dəyişikliklər öz əksini tapmışdır. Müəssisələr üçün sadələşdirilmiş uçot və hesabat prosedurunu müəyyən edən qaydalar və prinsiplər aşağıda verilmişdir:

1. Qaydalar:

- Müəssisələr təşkilatın maliyyə vəziyyətinə, fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinə və (və ya) pul vəsaitlərinin hərəkətinə əhəmiyyətli təsir göstərmiş və ya göstərə biləcək uçot siyasətindəki dəyişikliklərin nəticələrini maliyyə hesabatlarında əks etdirmək hüququna malikdirlər.

- Müəssisələr, məhsula (mallara) mülkiyyət hüququ (sahibi, istifadəsi və ya sərəncamı) təşkilatdan alıcıya keçməmiş və ya iş yerinə yetirilməmiş olsa belə, alıcılardan (müşətilərdən) vəsait alındıqda gəliri tanımaq hüququna malikdir. Əvvəllər bu şərtə əməl edilmədikdə, kreditor borcları gəlir deyil, mühasibat

uçotunda tanınırdı. Bu halda, müəssisələrin xərcləri borc ödənildikdən sonra (həmçinin gəlir, ödənildikdən sonra) tanınmalıdır. Sahibkarlıq subyekti kommersiya, inzibati xərclərin adi fəaliyyət üçün xərclər kimi tanındığı hesabat ilində satılan məhsulların, malların, işlərin, xidmətlərin maya dəyərində tam şəkildə tanınması barədə qərar qəbul edə bilər.

- Müəssisələr investisiya aktivinin əldə edilməsi, hazırlanması və (və ya) istehsalı ilə birbaşa bağlı olan borc verənə (kreditora) ödəniləcək faizlər də daxil olmaqla, bütün borc xərclərini “digər xərclər” kimi tanımaq hüququna malikdir. Ümumi halda mühasibat uçotunda investisiya müqavilələri üzrə faizlər investisiya aktivinin dəyərini artırır, vergi uçotunda isə o, xərc kimi tanınır. Sahibkarlıq subyektləri üçün mühasibat və vergi uçotunda investisiya aktivlərinin ilkin dəyəri eyni olacaq ki, bu da amortizasiyada fərqlərin formalaşmasını aradan qaldıracaq. Sahibkarlıq subyekti, açıq yerləşdirilmiş qiymətli kağızların emitenti istisna olmaqla, bütün borclanma xərclərini digər xərclər kimi tanımaq hüququna malikdir.

- Sahibkarlıq subyektləri cari bazar dəyəri müəyyən edilməmiş maliyyə investisiyaları üçün müəyyən edilmiş qaydada bütün maliyyə qoyuluşlarının sonrakı qiymətləndirilməsini həyata keçirmək hüququna malikdirlər. Digər təşkilatlar üçün maliyyə qoyuluşları iki qrupa bölünür: cari bazar dəyəri müəyyən edilə bilən maliyyə investisiyaları və cari bazar dəyəri müəyyən edilə bilməyən maliyyə investisiyaları. Müəssisələr maliyyə investisiyalarını yenidən qiymətləndirməyə və onları maliyyə hesabatlarında tarixi dəyərlə əks etdirməyə bilərlər.

- Müəssisələr bu ilin maliyyə hesabatları təsdiq edildikdən sonra müəyyən edilmiş əvvəlki hesabat dövrünün əhəmiyyətli xətasını kiçik xəta üçün müəyyən edilmiş qaydada düzəltmək hüququna malikdirlər. Onun düzəldilməsi nəticəsində yaranan mənfəət və ya zərər əvvəlki dövrlər üzrə hesabat göstəricilərinin retrospektiv yenidən hesablanması olmadan müvafiq hesab üzrə cari hesabat dövrünün digər gəlir və ya xərclərində əks etdirilməlidir.

2. Müəssisələr üzrə MHBS-a əsaslanan prinsiplər

- Müstəqil müəssisə mühasibat uçotuna rəhbərlik edərkən MHBS-ə əsaslanan standartlara, büdcə hesabatlarının xarakterinə və fiskal xülasələrin komponentlərini

qiymətləndirmək üçün istifadə olunan üsullara meyl göstərməlidir. Şəxsi müəssisə eyni şəkildə mühasibat uçotunu idarə edən tənzimləmə və ya biznes elementinin ideyası ilə bağlı mühasibat uçotu strategiyasının müvafiq qaydalarını korrektə etməli və müştərilərin nəzərinə çatdırmalıdır.

- Müstəqil müəssisələrin təmsil olunması mühasibat uçotunun toplanması strategiyasından asılıdır və büdcə hesabatları ehtiyaca uyğun tərtib edilir. Bu texnikaya əsasən, tapşırıqların və müxtəlif məşğələlərin təsirləri onların yarandığı anda qəbul edilir və mühasibat uçotunda saxlanılır, habelə aid olduğu dövr üçün büdcə hesabatlarına daxil edilir.

- Büdcə hesabatları elementin fəaliyyətinin davam etdirilməsini və onun daha gec deyil, belə davam etməsi ehtimalını əks etdirməyə hazırdır. Mühasibat uçotu elementinin hərəkətinin irəliləməsi ideyası mühasibat uçotu subyektinin fəaliyyətinin davam etməsini və onun fəaliyyətinin görünməməsi və ya dayandırılması ehtiyacını və ya kritik dərəcədə azalması (azalması) ilə nəticələnir.

- Resursların və öhdəliklərin əsas xərclərindən onların qiymətləndirilməsinə səbəb kimi büdcə icmallarının hazırlanmasında istifadə edildiyi məqamda, mühasibat uçotu elementinin işləməyə davam etməsi ehtimalı əsas xərclərin qiymətləndirilməsinin tətbiqi üçün əsasdır. resurslar və öhdəliklər.

- Elementin mübadilə ediləcəyi ehtimalı olduqda, resursların qiymətləndirilməsinin səbəbi həmin resursların əldə edilməsi xərcləri deyil, onların qiymətləndirilmiş satış dəyəridir (yəni, sövdələşmə xərcləri çıxılmaqla satış dəyəri). Maddənin gec deyil, daha tez mübadilə ediləcəyini fərz etsək, resursların əğlabatan sövdələşmə dəyəri element vasitəsilə öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün gözlənilən normal pul daxilolmaları haqqında daha möhkəm məlumat verir.

- Elementin cari olmayan resursları onların tapşırıqlarında müəyyən gücə malik olduğu qəbul edildikdə pisləşir. Resurslar elementin ləğvinin yaxınlaşdığını fərz etsək, cari (cari) və ya uzunmüddətli (cari olmayan) təyin edilmir. Bu vəziyyət üçün bütün resurslara mübadilə edilməli olan keçici resurslar kimi baxılır. Öhdəliklər, lizinq verənlərə taksit ehtiyacına əsaslanaraq, maliyyə xülasələrinin müştəriləri tərəfindən sifariş edilir.

AR Maliyyə Nazirliyi Kollegiyasının 2019-cu il 09 dekabr tarixli 15-ci rüblü qərarı ilə təsdiq edilmiş “Kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün Beynəlxalq Maliyyə Hesabatlarının Standartlarına uyğun olaraq mühasibat uçotunun aparılması Qaydaları”nda əsas mühasibat uçotu və kiçik səylərin mühasibat uçotu registrləri Strategiya aşağıdakı kimidir:

✓ Kiçik müəssisələrdə sövdələşmələrin reallığını əks etdirən əsas mühasibat uçotu qeydləri mühasibat uçotu registrlərində bölmələrin yaradılmasına səbəb kimi baxılır.

✓ Əsas mühasibat hesabatlarında qeydin (quruluşun) adı, nömrəsi, kodu, yığılma yeri, tarixi, arxivi sifariş edən mühasibat uçotu materialının adı, maliyyə tapşırıqlarının məzmunu, etibarlı şəxslərin öhdəlikləri, soyadı, adı, atasının adı, fərdi işarələr və s. tapıntılar. Mübadilə ideyasından və şəxsi müəssisə ideyasından asılı olaraq, əsas mühasibat uçotu qeydləri üçün digər əlavə incəliklər yadda qala bilər.

✓ Əsas mühasibat uçotu sənədləri müəssisənin tapşırıqlarının yerinə yetirildiyi saatda və bu imkanlar çərçivəsindən kənarında olduqda, fəaliyyətlərin kulminasiya nöqtəsindən sonra hazır olmalıdır.

✓ Müəssisənin mühasibat arxivlərinin subyektiv şəkildə yerləşdirilməsi, onların mühasibat uçotunda rahat yerləşdirilməsi, hesabatlarda əks olunan məlumatların dəqiqliyi bu arxivləri toplayan və qeyd edən şəxslər tərəfindən təmin edilir.

✓ Mühasibat uçotu qeydləri müəssisənin əsas mühasibat uçotu hesabatlarına uyğun olaraq məlumatları emal etməyə və nəzarət etməyə hazır olmalıdır.

✓ Mühasibat uçotu registrlərində keçidlərə səbəb olan hesabatlar cədvəldə müəyyən edilmiş vaxtlarda mühasibat uçotuna təqdim edilməlidir.

✓ Əsas mühasibat uçotu sənədləri əsasında pulun, əmlakın və digər əmlakın daşınması ilə bağlı tapşırıqlar yerinə yetirildikdə, iştirak edən qanuni elementin nümayəndələrinə və ya normal şəxslərə sənədlərin dublikatı verilir. Fərdi şəxsin öhdəliyi bu fəaliyyəti, fəaliyyətdə olan üzvlərinə arxivlərin dublikatları ilə təmin etmək cəhdində rəsmiləşdirir.

✓ Mühasibat uçotu qeydlərində əks olunması gözlənilən əsas mühasibat uçotu hesabatlarında olan məlumatlar müəssisə tərəfindən sifariş edilir və nizamlanır. Müəssisə tərəfindən müəyyən müddət ərzində bağlanmış əqdlər haqqında məlumatlar mühasibat uçotu registrlərindən yığıncaqlarda mühasibat uçotu hesablarına köçürülür.

✓ Elementin əsas qeydlərində (ciddi aşkar strukturlar, pul və bank hesabatları istisna olmaqla) və qeydlərində əsassız dəyişikliklər edilməməlidir. Səhvlərin aradan qaldırılması bu arxivi imzalayan şəxslərin düzəliş tarixini göstərən işarələri ilə təsdiqlənməlidir.

✓ Mühasibat uçotu fiziki və ya robotlaşdırılmış rejimdə həsr sorğusu strukturunda, gündəlik sorğu strukturunda və ya müxtəlif strukturlarda aparılır.

✓ Elektron məlumat daşıyıcıları ilə mühasibat uçotu qeydlərini birləşdirən müəssisələr mühasibat uçotunu cari mühasibat uçotu strategiyaları ilə təmin etməli və mühasibat uçotu məlumatlarının münasib keçidi, istifadəsi və təhlükəsizliyini nəzərdə tutur.

✓ AR-nın ərazisində fəaliyyət göstərən müəssisələr Azərbaycan dilində mühasibat uçotu registrlərini aparmalıdırlar. Azərbaycan dilində xaricdə fəaliyyət göstərən fəaliyyətlərin mühasibat uçotu dəftərləri həmin uzaq xalqların nizamnaməsində müəyyən edilmiş ilkin şərtlər əsasında naməlum dialektlərə çevrilə bilər.

✓ Əl ilə yazılmış kitablardakı səhifələr nömrələnməlidir. Kitabın son səhifəsi müəssisənin əsas mühasibi və səhifələrin son sayını göstərməklə işin yuxarı hissəsi tərəfindən seçilmiş daha bir mühasibat işçisi tərəfindən işarələnməli və addımlamalıdır. Hər bir kitabda təşkilatın adı, əsas mühasibat bölməsi və kitabın açılma tarixi göstərilməlidir. Kitabda açılan subhesabların adları da eyni şəkildə tərtib edilməlidir. Konkret subhesab üzrə keçidlər kitabın daha bir səhifəsinə köçürüldükdə bu subhesabın adı yeni səhifənin miqdarı göstərilməklə başlıqda saxlanılmalıdır.

✓ Müəssisənin əvvəlki uçotları, mühasibat uçotu registrləri və fiskal icmalları sənədə təhvil verilənədək baş mühasib tərəfindən təyin edilmiş şəxslərin

öhdəliyi ilə mühasibat uçotunda fəvqəladə qutularda və ya kilidli rəflərdə saxlanılmalıdır. Mühasibat uçotu qeydləri müəssisənin mühasibat fayllarında əvvəlcədən müəyyən edilmiş müddət ərzində saxlanılmalıdır. Təminat müddətinin sonsuz tədarükü, mühasibat uçotu hesabatları müəyyən edilmiş texnikaya uyğun olaraq müvafiq dövlət sənədinə verilməlidir. Hesabatların xronika ilə mübadiləsini və ya reqlamentin ilkin şərtlərinə uyğun olaraq silinməsinə təsdiq edən aktlar mühasibat uçotunda həmişə qorunmalıdır. Əsas mühasibat uçotu sənədləri, mühasibat uçotu registrləri, öhdəliyin fiskal icmalları AR-nın qüvvədə olan normativ hüquqi aktlarına uyğun olaraq, bu orqanların seçimi əsasında ilkin ekspertizanın son məqsədi ilə dərrakəli orqanlar, ekspertiza aparatı və məhkəmə tərəfindən götürülə bilər. . Bu hesabatların qəbulu zamanı konvensiya tərtib edilməli və konvensiyanın dublikatı cəhdin alınmasından sonra səyin əhəmiyyətli səlahiyyətinə verilməlidir. Bu hesabatları alan orqanların razılığı və onların nümayəndələrinin sərmayəsi ilə müvafiq orqanlar qeydlərin alınma tarixini və səbəbini göstərməklə dublikat etmək imkanını özündə saxlayır. Müəssisənin əsas mühasibat arxivlərinin, mühasibat uçotu registrlərinin və büdcə hesabatlarının itirilməsi halları baş verərsə, belə halların əsas səbəblərinin araşdırılması üçün komissiya yaradılır. Bu komissiya tərəfindən hazırlanmış nəticələr, səyin zirvəsi tərəfindən təsdiqlənən bir nümayişdə rəsmiləşdirilməlidir. Bu aktın dublikatı daha yüksək birliklərə göndərilməlidir (əgər varsa).

2.4. Azərbaycanın maliyyə hesabatının hazırlanmasının mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

Hal-hazırda Azərbaycanda Maliyyə hesabatlarına biznesin bütün əməliyyat nəticələri, cari maliyyə vəziyyəti və cari pul vəsaitlərinin hərəkəti daxildir. Maliyyə hesabatları biznes subyektləri üçün vacibdir, çünki:

- Şirkətin maliyyə fəaliyyəti üçün sənədləşdirilmiş “kağız izi” yaradırlar.

- Şirkət haqqında mühüm maliyyə uçotu məlumatlarını ümumiləşdirir.
- Onlar həm daxili, həm də xarici maraqlı tərəflərə təşkilatın cari maliyyə vəziyyəti haqqında dəqiq təsəvvür yaradır.

Maliyyə hesabatları həm də kreditorlar tərəfindən müəssisənin risk səviyyəsini müəyyən etmək üçün istifadə olunur. Bu bəyanatlara həmçinin qanun və mühasibat standartları ilə tələb oluna bilən məlumatlar daxildir. Onlar həmçinin mühasiblərə şirkətin vergi bəyannamələrini və digər tələb olunan sənədləri doldura bilmələri üçün lazım olan məlumatları təqdim edirlər.

Fərdi olaraq, biznes üçün üç əsas maliyyə hesabatının hər biri fərqli məqsədə xidmət edir. Məsələn, mənfəət və zərər hesabatı şirkətin mənfəət əldə edib-etmədiyini göstərir, balans hesabatı isə həmin sənəddə qeyd olunan tarixə biznesin cari vəziyyətini (mənfəət hesabatında olduğu kimi il və ya rüb üzrə ümumi vəziyyətlə müqayisədə) göstərir. Nəhayət, şirkətin pul vəsaitlərinin mədaxil və məxaricləri onun pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatda tapıla bilər.

Adətən Azərbaycanda biznes subyektləri maliyyə proqnozları yaradırlar. Belə ki, müəssisələrin, adətən, çox uzaqları planlaşdırmaq üçün ehtiyatları və ya biznes təcrübələri yoxdur. Onlara aylıq proqnozlar lazımdır. Aylıq satış proqnozlarına və əmək, təchizat və əlavə məsrəflər üçün xərclərə əsaslanaraq gözlənilən gəlirləri hesablayırlar. Daha sonra isə əvvəlki addımda müəyyən etdikləri məqsədlər üçün xərcləri planlaşdırırlar.

Pul vəsaitlərinin hərəkəti hesabatını, mənfəət və zərər hesabatını və balans hesabatını hazırlayırlar daha sonra Şirkətlərinin maliyyə vəziyyətinin dəqiq və cari mənzərəsini yaratmaq üçün bu maliyyə hesabatlarından istifadə edirlər.

Biznes reyşoları (ratio) hesablayırlar. Firmanın ümumi maliyyə sağlamlığını qiymətləndirmək və onun cari əməliyyat modelinin həyat qabiliyyətli olub-olmadığına qərar vermək üçün istifadə edilən maliyyə əmsalları şirkətin əsas maliyyə sağlamlığının qiymətləndirilməsində əsas amildir. Əksər hallarda ya cari əmsal (current ratio) nisbətdən, ya da sürətli əmsal (quick ratio) istifadə edirlər.

$$\text{Current ratio} = \text{Current assets} / \text{Current liabilities}$$

$$(\text{Cari əmsal} = \text{Cari aktiv} / \text{cari öhdəliklər})$$

$$\text{Quick ratio} = (\text{Cash} + \text{Cash equivalents} + \text{Current Accounts Receivable}) / \text{Current liabilities}$$

$$(\text{Nağd vəsaitlər} + \text{Cari Debitor borclar}) / \text{Cari öhdəliklər}$$

Bu əmsallar vasitəsi ilə Azərbaycanda biznes subyektləri öz maliyyə sağlamlığını və dayanıqlığını qiymətləndirirlər. Lakin bu əmsallar tam olaraq şirkətin vəziyyətini ortaya qoymadığı üçün böyük biznes subyektləri və iri sahibkarlıq subyektləri bu metodlarla kifayətlənmir və daha detallı və beynəlxalq səviyyəli maliyyə analizləri aparırlar. Bu əmsallar isə daha çox şirkətlərin qısamüddətli öhdəliklərini ödəmək üçün vəsaitinin olub-olmadığını müəyyən edə bilmək üçün həyata keçirilir. Digər maliyyə analizləri daha bahalı olduğundan həmçinin ixtisaslı kadr tələb etdiyindən bizneslərin əksəriyyəti daha az xərcli metodlardan istifadə edərək gəlir və xərclərini planlayırlar.

Azərbaycanda bütün sahibkarlıq subyektlərinə şamil olunmasa da bəzi hüquqi şəxslər öz biznesləri üçün Fövqəladə hallar planları yaradırlar. Onlar istəyirlər ki, biznesləri pul vəsaitlərindən istifadəni tələb edən problemlərlə üzləşməzdən əvvəl kifayət qədər təcili pul mənbələrinə sahib olsunlar. Məsələn, üç aydan altı aya qədər pul ehtiyatı saxlayan və ya kredit xəttlərində daimi pulun olmasını təmin edən qurumlar mövcuddur. Bu şirkətlərin konfidensial məlumatı olduğu üçün həmin şirkətlər adlarının və saxladığı ehtiyat məbləğin miqdarını gizli saxlamaq qərarındadırlar.

Azərbaycanda maliyyə hesabatlarının hazırkı vəziyyətinin araşdırılması üçün şirkət sayı və çeşidləri çox olması səbəbi ilə konsalting şirkəti ilə müzakirələr aparıldı. Bunun üçün 2 ayrı konsalting şirkəti əməkdaşı ilə əlaqə saxlandı. Ortaq səsləndirilən fikrə əsasən respublika praktikasında demək olar ki, İFRS -dən yəni beynəlxalq maliyyə standartlarındam istifadə olunaraq maliyyə hesabatları hazırlanmır.

Azərbaycanda xüsusən də biznes subyektlərində maliyyə hesabatları hazırlanması dedikdə əsasən vergi hesabatları hazırlanması nəzərdə tutulur. Azərbaycanda təcrübəsində yerli və ya xarici bazarlarda səhmləri və ya qiymətli kağızlarının satılmaması səbəbi ilə səhmdarlara hesabat verməyə bir o qədər də

ehtiyac duymurlar. Bu səbəbdən əsas maliyyə hesabatları dövlət orqanlarına verilir. Qeyd edilən dövlət orqanlarına İqtisadiyyat Nazirliyi yanında dövlət vergi xidməti, Dövlət statistika komitəsi və Dövlət Sosial Müdafiə fondu kimi müəsisələr aiddir.

Biznes subyektlərinin Dövlət vergi xidmətinə verdikləri hesablara aşağıdakılar daxildir:

- Gəlir vergisi
- Mənfəət vergisi
- Əlavə dəyər vergisi
- Yol vergisi
- Sadələşdirilmiş vergi
- Ödəmə mənbəyindən vergi
- Muzdlu işlə əlaqədar ödəmə mənbəyində tutulan vergi və s.

Əlavə Dəyər Vergisi bəyannaməsi dövlət vergi xidmətinə hər ay ayın 20-nə qədər aylıq olaraq verilir. Ödəmə mənbəyindən olan verginin hesabatı hər rüb üçün verilir ayın 20-nə qədər. Daha sonra mənfəət bəyannaməsi isə illik olaraq verilir növbəti ilin mart ayının 31-nə qədər bu hesabat göndərilir.

Biznes subyektlərinin Dövlət statistika komitəsinə verdikləri maliyyə hesabatlarına aşağıdakılar daxildir:

1. Əhali statistikas
2. Əmək statistikas
3. Sosial statistika
4. Kənd təsərrüfatı statistikas
5. Qiymət statistikas
6. Milli hesablar və makroiqtisadi göstəricilər statistikas
7. Sənaye və tikinti statistikas
8. Xidmət statistikas
9. Energetika və ətraf mühit statistikas
10. Ticarət statistikas və s.

Dövlət sosial müdafiə fonduna isə Məcburi dövlət sosial sığortası (MDSS) və işsizlikdən sığorta(İS) üzrə hesabatlarını təqdim edirlər. Bu hesabatları müəsisələr

aylıq göndərilər. Kvartalın sonuna qədər əgər ödəniş olmazsa cərimə məbləği ilə birlikdə müəssisənin bank hesabındakı məbləğdən tutulmalar olur.

Araşdırma nəticəsində bəlli olmuşdur ki, əksər müəssisələrdə bu maliyyə hesabatlarının hazırlanması və uyğun istiqamətdə göndərilməsi müəyyən ləngimələr ilə olur. Bunun nəticəsində onlar əlavə cərimələr ödəmək məcburiyyətində qalırlar. Böyük şirkətlərdə işlərin sistemləşdirilmiş formada vaxdında və qaydasında olmasına baxmayaraq müqaisədə bir qisim biznes subyektlərində maliyyə hesabatının hazırlanması operativ deyil.

Bu hal da danılmaz faktdır ki, bəzi biznes müəssisələrində hələ də öz gəlirlərini göstərməmək üçün yəni az vergi vermək məqsədi ilə bilərəkdən maliyyə hesabatlarında təhriflərə yol verirlər.

MHBS-ni tətbiq etmək qərarına gələn ölkələrdə onların praktikada tətbiqi müxtəlif üsullarla və müxtəlif fəaliyyət dərəcələri ilə həyata keçirilir. Bu prosesi sürətləndirmək üçün ölkədəki vəziyyəti təhlil etmək, problemləri müəyyən etmək və MHBS-nin tətbiqi zamanı milli xüsusiyyətlər barədə məlumat verməkdə maraqlı olan istifadəçilərə xəbərdarlıq etmək vacibdir.

Axır illər respublikada gerçəkləşdirilən iqtisadi siyasətin prioritet istiqamətlərindən biridə ölkə iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasıdır.

Ölkədə bu istiqamətdə olan islahatları aşağıda göstərilən mərhələləri əhatə etmişdir:

✓ Mühasibat uçotu subyektlərinin beynəlxalq standartlar üçün maliyyə hesabatlarının tərtibi və təqdimi işini nizamlayan aktların qəbul edilməsi.

✓ Azərbaycan qanunları ilə təyin olunmuş zamanlarda mühasibat uçotu subyektləri tərəfindən təzə hesabatların təqdimatına görə uyğun aktlarda göstərilmiş tədbirlər kompleksinin işlənməsi və gerçəkləşdirilməsi.

✓ Uçot subyektləri tərəfindən təzə hesabatların hazırlanmasına dair zəruri fundamental biliklərə yiyələnmək məqsədilə davamlı təlim prosesinin həyata

keçirilməsi, həmçinin təsdiq edilmiş uyğun hesabların keyfiyyətli və vaxtında təqdim edilməsi üçün kənar və daxili auditlərin həyata keçirilməsi.

Hazırda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 02.09.2004 tarixində vermiş olduğu Fərmanla qüvvəyə minmiş “Mühasibat uçotu haqqında” Qanuna və bu qanuna edilmiş dəyişikliklərə uyğun olaraq, respublikada “Mühasibat uçotu haqqında” Qanunun fəaliyyətini tənzimləyən əsas hüquqi aktlar zərfi təsdiq edilmişdir. (www.e-qanun.az)

Eyni zamanda, həmin Qanunun məqsədyönlü tətbiqi ilə bağlı tədbirlər kompleksini təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 07.02.2005 tarixində vermiş olduğu Fərmanla bu sahədə dövlət tənzimlənməsini həyata keçirmək səlahiyyətləri Maliyyə Nazirliyinə həvalə edilmişdir. Bu rəqlamentin başlıca niyəti uçot əsasında hazırlanmış təzə hesabatların mühasibat uçotu subyektləri tərəfindən təqdim edilməsi üçün əlaqələndirilmiş tədbirlərin təmin edilməsinin əlaqələndirilməsi məqsədilə tədbirlər kompleksinin hazırlanmasından ibarətdir.

Maliyyə Nazirliyi qanunvericiliklə müəyyən edilmiş dövlət tənzimlənməsinin müvafiq hüquqları daxilində sözügedən dəyişikliklərin ilkin hissəsində nəzərdə tutulmuş aşağıda göstərilən nəticələrə nail olmuşdur:

✓ MHBS-nin (2006-cı il variantına uyğun olaraq) Azərbaycan dilinə tərcüməsi, habelə tərcümələrin MHBS Komitəsinin Fondunda rəsmi mətn kimi təsdiq edilməsi üzrə işlərin təşkili;

✓ 2006-cı il versiyasına uyğun olaraq MHBS əsasında uçot Standartlarını işləyib hazırlamış və təsdiq etmişdir;

✓ Bütçə təşkilatları və bütçədənkənar dövlət fondları, bələdiyyə orqanları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarını işləyib hazırlamış və təsdiq etmişdir;

✓ Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 18.07.2005-ci il tarixli qərarına əsasən MHBS-a keçid proqramı işləyib və təsdiqlənmişdir. Belə orqanlara yüksək istehsal qüvvəsinə malik ticarət idarələri aiddir, yəni: iki göstəricisi ilə

müəyyən edilmiş göstəricilərin (illik gəlir, bir il ərzində işçilərin orta sayı və balans hesabatı) meyar dəyərlərindən artıq olan müəssisələr.

19.12.2007 tarixində AR Prezidentinin verdiyi Fərmanla müəssisələrin dünya standartlarına uyğun uçot formasına keçidi və bu standartların tətbiqinə nəzarət funksiyalarının sonradan gücləndirilməsi ilə əlaqədar onlara səmərəli köməklik göstərmək məqsədilə; Maliyyə Nazirliyinə qanunla müəyyən edilmiş müddətdə yeni mühasibat uçotu standartlarını tətbiq edən müəssisələrdə sistemli monitorinqlərin aparılması tapşırılmışdır.

Maliyyə Nazirliyi tərəfindən aparılan monitorinqlər nəticəsində maliyyə hesabatlarının keçid dövründə MHBS tətbiq edən müəssisələrin əhəmiyyətli hissəsini əhatə etmişdir. (www.report.az)

Maliyyə Nazirliyi mühasibatlıq müəssisələrilə “Mühasibat uçotu haqqında” Qanuna uyğun olaraq, Azərbaycanın mühasibat uçotu sisteminin yaxşılaşdırılmasına görə qarşılıqlı əlaqədədir.

Maliyyə uçotu fəaliyyətində dəyişikliklərin indiki dövründə belə müəssisələrin cəlbi zəifdir. Bu, onların bu cür məsləhət xidmətlərinin göstərilməsinə maraq göstərməməsinin obyektiv və subyektiv amilləri, o cümlədən, əlbəttə ki, maliyyə uçotu prosesinin avtomatlaşdırılması ilə bağlı işlərlə bağlıdır.

Obyektiv amillərin təsiri peşəkar mühasibat təşkilatlarının müəyyən edilmiş qaydada qeydiyyatı alınması və müvafiq şəkildə, təzə “Mühasibat uçotu haqqında” Qanunun təsdiqindən sonra mühasibat uçotunun tətbiqi üzrə tövsiyələrin göstərilməsi üzrə işlərin çoxaldılması ilə izah oluna bilərsə (2005-ci ildən başlayaraq), onda subyektiv amillərin təsiri yeni maliyyə vəsaitlərinin yüksək keyfiyyətli və vaxtında təqdim edilməsinə nəzarət etmək üçün həmin orqanların hüquqları daxilində nəzarət edən icra hakimiyyəti orqanları içində MHBS-nin tətbiqi üzrə hər hansı əlaqələndirilmiş fəaliyyətin olmaması ilə müəyyən edilir.

2018-ci ildə qanunvericilikdə edilmiş dəyişikliklərə əsasən MHBS kiçik və orta sahibkarlara da şamil edilmişdir. KOS üçün MHBS-a uyğun olaraq müəyyən edilmiş mühasibat uçotunun Hesablar Planının konseptual əsaslarında deyilir: (www.qanun.az)

Konseptual yanaşmanın və ya müəssisələrdə mövcud olan cəzasızlıq mühitinin olmaması MHBS-nin tətbiqi ilə bağlı bütün zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsinə mane olur.

Eyni zamanda, Auditorlar və Hesablama Palatası, MHBS üçün mühasibat hesablalarının tərtib edilməsi və hazırlanması üçün Azərbaycan qanunları ilə təyin olunmuş səlahiyyətlər daxilində audit edir (auditor hesabatı verirlər).

Bununla yanaşı, 20.09.2005 tarixində AR Prezidentinin vermiş olduğu Fərmanla təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının İnzibati-Hüquqi Xətalər Məcəlləsinin 247-1-ci maddəsinə uyğun olaraq cərimələr sistemi yaradılmışdır ki, bu da inzibati xətalər haqqında maliyyə və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının tərtibi və təqdim edilməsi haqqında qanunvericiliyin pozulmasında, habelə mühasibat uçotu sənədlərinin saxlanmasının pozulmasında təqsirli olan rəsmi hüquqi şəxslərə şamil edilir.

Bu pozuntular aşkar edildikdə Respublika Milli Bankı kredit təşkilatlarına qarşı, Respublika Maliyyə Nazirliyi tərəfindən isə başqa maliyyə uçotu subyektlərinə qanunla müəyyən edilmiş cərimələr tətbiq ediləcəkdir.

Belə ki, qanunla bu tərəflərə verilən müvafiq səlahiyyətlər çərçivəsində MHBS əsasında maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsinə nəzarət edən bütün maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi ilə kənar və daxili auditin tətbiqi üçün effektiv sistemin yaradılması mühasibat uçotu sahəsində mövcud problemlərin həlli üçün bu işlərin həyata keçirilməsini kəskin sürətdə sürətləndirəcək.

Ümumilikdə maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının ölkəmizdə tətbiqi problemləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar :

➤ Beynəlxalq standartlara keçid mərhələsində təşkilatın maliyyə fəaliyyətinin idarəedilməsi üzrə əsaslı struktur dəyişikliklərinin aparılması;

➤ təşkilatın uçot işçilərinin Maliyyə Hesabatlanmn Beynəlxalq Standartlan haqqında əsaslı bilik və bacarıqlarının əldə olunması üzrə məsələlərin onun rəhbərliyi tərəfindən daima stimullaşdırılması və müntəzəm olaraq diqqət mərkəzində saxlanması;

➤ yeni standartlara keçid şəraitində peşəkar mühasib təşkilatlanmn və auditor

xidmətlərini göstərən təşkilatların fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi üzrə sistemin olmaması;

➤ mühasibat uçotu sahəsində beynəlxalq və milli standartlara əsaslanan maliyyə uçotunun avtomatlaşdırılması üzrə proqram təminatının azlığı və həmin proqram təminatlarında mühasibat uçotu aparılması üzrə bezi hallarda konseptual baxımdan bir-biri- ne zidd olan müxtəlif yanaşmaların mövcudluğu;

➤ mühasibat uçotu üzrə beynəlxalq və milli standartlar əsasında hazırlanan maliyyə hesabatlarının onlayn rejimində alınması üçün müvafiq avtomatlaşdırılmış sistemin mövcud olmaması.

Bununla yanaşı, təzə maliyyə uçotu standartının tez tətbiq edilməsi və əhatə dairəsinin çoxaldılması yönündə aşağıdakı problemləri qeyd etmək lazımdır:

➤ audit və maliyyə uçotu sektorunda yeni bilik və bacarıqlara malik mütəxəssislərin, o cümlədən bu sahədə müəllim heyətinin kifayət qədər olmaması;

➤ beynəlxalq və milli mühasibat uçotu standartlarının tədrisi üzrə metodoloji bazanın olmaması və bu səbəbdən dərsliklər və digər tədris vəsaitlərinin lazımi səviyyədə tərtib olunmaması;\

➤ bəzi təhsil müəssisələrində tədris müddəti təzə maliyyə uçot sistemi əsasının nəzərə alınmaması səbəbindən tələbə və şagirdlərə “sovet uçot sistemi”nə əsaslanan ənənəvi mühasibat uçotunun tədris olunması.

Göstərilən problemlər aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə aradan qaldırıla bilər:

➤ mühasibat uçotu üzrə beynəlxalq və milli standartları əsasında mühasibat uçotunun aparılmasına dair yaradılmış normativ- hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi;

➤ mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən Maliyyə Nazirliyi tərəfindən peşəkar mühasib təşkilatlarının fəaliyyətinin tənzimlənməsi və koordinasiya edilməsi məqsədi ilə müvafiq normativ-hüquqi aktların hazırlanması;

➤ mühasibat uçotu üzrə beynəlxalq və milli standartları əsasında keyfiyyətli maliyyə hesabatlarını tərtib etmək məqsədi ilə auditin həyata keçirilməsi zamanı yaranacaq problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində Maliyyə Nazirliyinin həmin orqanlarla bu sahədə beynəlxalq praktikada toplanmış ən yaxşı təcrübəyə

əsaslanan birgə fəaliyyətinin qurulması;

➤ beynəlxalq tələblərə cavab verən mühasibat uçotu və audit sahəsində konseptuai yanaşma əsasında Təhsil Nazirliyi və sahədə fəaliyyət göstərən digər təşkilatlan cəlb etməklə sabit təhsil proqramının və metodik bazanın hazırlanması;

➤ beynəlxalq və milli standartlara yiyələnən mühasibat uçotu və auditin tədris üzrə ixtisaslaşan ali və digər təhsil müəssisələrinin pedaqoji kadrlarının yenidən hazırlanması;

➤ ali və digər təhsil müəssisələrində təhsil alan tələbə və şagirdlər üçün peşə ixtisasının yenidən təşkil edilməsi, həmçinin mühasibat uçotu üzrə beynəlxalq və milli standartların əsasında tədrisin aparılmasını təmin edən yeni metodoloji bazanı yaratmaqla müvafiq tədris materiallarının (dərsləklərin, metodiki vəsaitlərin) hazırlanması.

Mühasibat uçotuna görə dünya səviyyəsinə keçməklə bağlı, həll ediləcək böyük problemlərin vacibliyini, təxirəsalınmazlığım fikirdə tutaraq, tədqiqat işində sözügedən, az bir zaman qismində həyata keçirilməyi lazım olan hər bir tədbirin icra edilməsi hökumətin və müəyyən beynəlxalq maliyyə müəssisələrincə, Azərbaycanın təyin etdiyi uçot siyasətinin strategiyasına görə bir sıra köməkliklərin göstərilməsilə gerçəkləşdiriləcək.

Respublikada iqtisadi dəyişikliklərin faydalı gerçəkləşdirilməsi və ölkəyə yatırımların ildən ilə artımını təchiz edən Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının uğurlu şəkildə tətbiq edilməsi və vüsət alması üçün bu sektorda yaradılmış və dünya kapital bazarının istəklərinə görə qanunla təyin edilmiş tədbirlərin gerçəkləşdirilməsi var olan maliyyə uçotu sisteminin qlobal rekonstruksiyası edilməlidir.

2.5. Maliyyə Hesabatının hazırlanmasında Beynəlxalq Standartların (keyfiyyət göstəriciləri) tətbiqi problemləri

Kiçik və orta sahibkarlığın (KOB) iqtisadi inkişafda rolunu nəzərə almadan dünyadakı ölkələrin iqtisadiyyatı barədə çox məlumat vermək olmaz. Onlar həm əhalinin əksəriyyətinin gündəlik mal və xidmətlərə olan istehlakçı tələblərini qarşılayır həm də demək olar ki, ölkələr və ərazilər arasındakı global ticarət və iqtisadiyyata əhəmiyyətli inkişaf töhfələri verir . Bundan əlavə, KOM-lar işçi qüvvəsinin böyük hissəsini məşğulluqla təmin edir. KOM-ların başlanğıc mərhələsində və ya inkişaf mərhələsində qarşılaşdıqları əsas maneələrdən biri maliyyəyə çıxışıdır. Maliyyə hesabatlarının düzgün qaydada aparılması və nəticə yönümlü yaradılması onların maliyyə resursları əldə etmək şanslarını artırır. Xarici cəlb etmək üçün gəlirli investisiya imkanları və təklifləri ilə bərabər k biznes

subyektlərinin hesabatlarının da beynəlxalq tələblərə və standartlara cavab verməsi lazımdır. Bu standartlar Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası (IASB) tərəfindən müəyyən edilirlər.

Lakin Azərbaycanda iri müəsisələrdə beynəlxalq standartlardan istifadə olunsa da müəsisələrdə İASB və ya İFRS standartlarından istifadə olunmur. Bir çox beynəlxalq şirkətlərə nəzər salsaq onlarda 3- lü hesabatların aparıldığına şahidi olarıq. Bu hesablara aşağıdakılar daxildir.

- Vergi uçotu
- Maliyyə uçotu
- İdarəetmənin uçotu

Vergi uçotu- dövlət maliyyə hesabatlarının görünüşündən çox vergilərə yönəlmiş uçot metodlarının strukturudur. Vergi uçotu şirkətlərin və fiziki şəxslərin vergi bəyannamələrini hazırlayarkən riayət etməli olduqları xüsusi qaydaları diktə edən Daxili Gəlirlər Məcəlləsi ilə tənzimlənir.

Maliyyə uçotu- şirkətin maliyyə hesabatları vasitəsilə təsərrüfat əməliyyatlarını qeyd etmək, ümumiləşdirmək və hesabat vermək prosesidir. Bu hesabatlar aşağıdakılardır: ilk olaraq mənfəət və zərər haqqında hesabat, daha sonra balans hesabatı, növbəti vəsaitlərin hərəkətilə bağlı hesabat, son olaraq da bölüşdürülməmiş mənfəət haqqında hesabat.

İdarəetmə uçotu - şirkətin menecerləri tərəfindən gündəlik əməliyyatların planlaşdırılmasında və həyata keçirilməsində kömək etmək üçün istifadə olunur. Mühasibatlıq yanaşmasına görə, idarəetmə uçotu ticarət, istehsal və xidmət sənayesi kimi müəsisələrdə istifadə olunur, lakin bu sənayelərdən kənara çıxır. Gəlir hesabatlarını planlaşdırmaq, büdcələşdirmək və ya təhlil etmək lazım olan hər hansı bir şirkət idarəetmə uçotundan istifadə etməlidir.

Azərbaycanın təcrübəsində Maliyyə Hesabatının hazırlanmasında Beynəlxalq Standartların tətbiqi demək olar ki nəzərə çarpmır. Bunun səbəbləri bir neçə müəsisə arasında araşdırıldı. Gəldiyim qənaətə əsasən bunun bir neçə səbəbi var:

✓ Mülkiyyətin və ya idarəetmənin az sayda fərddə cəmləşməsi. Çox vaxt bu tək bir fiziki şəxs olur, az hallarda da müəsisənin sahibi olan digər müəsisə olur.

İri şirkətlərdə yenə kallegial olaraq idarə heyyyəti tərəfindən qərarlar qəbul edilsə də müəssisədə bu fərd isə səhv qərar verərək üstünlüyü gəlir əldə etməyə verir, maliyyə hesabatları və ya beynəlxalq hesabatlarla vaxt itirmək xərc çəkmək istəmir.

✓ Dünya iqtisadiyyatının sürətli qloballaşması və global maliyyənin qarşılıqlı əlaqəsinin artması bazarlarda beynəlxalq mühasibat standartları (BMHS) həddən artıq mürəkkəb, həcmli və miqyaslı olması səbəbi ilə bir çox müəssisələrdə tətbiqi baha başa gəlir.

✓ Əsasən son illərdə biznesin, xüsusi olaraq da maliyyə aktivləri ilə baş verən əməliyyatların mürəkkəbliyi, BMHS də bir sıra dəyişikliklərin aparılmasına məcburiyyət yaratdı. Bu yeniliklər nəticəsində standartlar aydındır ki, daha da qəlizləşdi və təqdim edilən məlumatların daha da detallı şəkildə əks etdirilməsinə gətirib çıxarmışdı. Standartlarda qeyd etdirilən bu tələblər əsasən səhmləri fond birjalarında satılan böyük şirkətlərin istifadəçilərinin tələbat və ehtiyaclarını əks etdirir, - desək, heç də yanılmayacağıq. Yeni dəyişikliklər, əgər biz böyük müəssisələr tərəfdən yanaşsaq bir tərəfdən, reallıqları daha mükəmməl əks etdirsə, başqa tərəfdən də orta və biznes müəssisələrin beynəlxalq standartlara tam riayət edərək maliyyə hesabatlarının hazırlanması prosesini olduqca ağırlaşdırır.

✓ Kiçik biznes müəssisələrində böyük müəssisələr qədər savadlı kadrların olmaması isdər beynəlxalq maliyyə hesabatlarının hazırlanması cəhətdən isdərsə də bu hesabatlarda baş verəcək dəyişikliyi araşdırıb operativ şəkildə problemləri həll etmək bacarığının olmamasını standartların tətbiqinin problemi kimi göstərmək olar.

✓ Beynəlxalq maliyyə analizləri daha bahalı olduğundan həmçinin ixtisaslı kadr tələb etdiyindən bizneslərin əksəriyyəti daha az xərcli metodlardan istifadə edərək gəlir və xərclərini planlayırlar.

✓ Kiçik biznes müəssisələrində audit keçirilmir daha doğrusu keçirilmək məcburiyyəti yoxdur. Çünki onların səhmləri birjalarda satılmır. Audit olmadığı üçün də hazırladıqları və ya hazırlamağa çalışdıqları beynəlxalq hesabatlarda çox səhvlər olur.

✓ Desək ki, əgər mükəmməl səviyyədə beynəlxalq maliyyə hesabatları hazırlamağa qərar verdilər və bunun üçün beynəlxalq səviyyədə sertifikatı olan

mütəxəssisi işə aldılar bu zaman ona, onun biliyinə ödəniləcək vəsait yüksək olacaq təbii ki. Bu peşəkarlar daha yüksək maaş tələb etdiklərinə görə müəssisələr üçün kifayət qədər xərc deməkdir. Bu qədər xərcə də müəssisələr girmək istəmirlər.

✓ Savadlı kadr çatışmazlığı yüksək səviyyədədir. Müəssisələrdə mühasibatıqın aparılması məsələsi, peşəkar mühasiblərin çatışmazlığı məsələləri hələ gündəmdədir. İlk öncə ölkə üzrə fikrimizə görə bu biznes müəssisələrində savadlı mühasib problemini həll etmək lazımdır. Bu problem öz həllini tapmalıdır daha sonra beynəlxalq standartların tətbiqi mərhələsinə keçmək lazımdır. Əks halda beynəlxalq standartların tətbiqi problemləri öz aktuallığını saxlayacaqdır.

III FƏSİL MALİYYƏ HESABATLARININ BEYNƏLXALQ STANDARTLARININ RESPUBLİKANIN UÇOT PRAKTİKASINDA TƏTBİQİNİN PROBLEMLƏRİNİN HƏLLİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Azərbaycanca maliyyə hesabatlarının da yaranan çatışmazlıqların nəzəri qiymətləndirilməsi

Azərbaycan Respublikasında bütün müəssisələr və firmalarda mühasibatlıq uçotunun vahid formaları tətbiq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Mühasibat uçotunun tərkibi və onun göstəriciləri məlumat istifadəçilərinin müvafiq informasiyalara olan tələbatını ödəmək üçündür.

Hazırda mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlılığı nəzəriyyəsi və təcrübəsi bir sıra aktual, həll olunmamış problemlərlə üzləşir. Onların həlli müəyyən sistemləşdirməni və maliyyə hesabatlılığının təkmilləşdirilməsi üçün vahid elmi-nəzəri yanaşmaların formalaşdırılmasını tələb edir. Bu prosesin mühüm tərəfi onun düzgün təşkilindən ibarətdir ki, bu da mövcud qanunvericiliyin prinsiplərinə uyğunlaşmalı, maliyyə hesabatlılığı qanunvericiliyin tələblərinə uyğunlaşdırılmasını təmin etməli və sahibkarlıq subyektlərinin informasiya tələbatını nəzərə almalı idi. Eyni zamanda, “maliyyə hesabatlılığı” anlayışının şərhinə müasir yanaşmanın həyata keçirilməsi bu kateqoriyanın mahiyyəti və məzmunu ilə bağlı ətraflı elmi-metodiki işlənmənin olmaması səbəbindən qeyri-sistem xarakter daşıyır.

Maliyyə hesabatının hazırlanmasına dair bəzi tələblər müvcuddur:

Tamliq – bu tələbin mahiyyəti sadəcə müəssisənin maliyyə vəziyyəti deyil, onun törəmə təşkilatlarının, filiallarının, nümayəndəliklərinin hesabatlarını da nəzərdə tutur. Təqdim edilmiş informasiyalar əgər maliyyə vəziyyəti barəsində tam təsəvvür formalaşdırmırsa mühasibat uçotuna qeydlər, göstəricilər izahatlar əlavə edilməlidir.

Neytrallıq – bu tələbin mahiyyəti məlumatlar mühasibat uçotu istifadəçilərinin tam tələbatını ödəməlidir.

Əhəmiyyətlik – bu tələbə görə müəssisənin aktivləri, öhdəlikəri, kapitalı (bölüşdürülməmiş mənfəət, nizamnamə kapitalı), gəlirləri və xərcləri onun maliyyə

vəziyyətinin və maliyyə nəticələrinin qiymətləndirilməsinə təsir göstərən başlıca amillərdir və də onlar ayrı-ayrılıqda əks etdirilməlidir. Digər əhəmiyyətli sayılmayan məlumatlar cəmləşdirilərək mühasibat hesabatlarında izahatlarda verilə bilər.

Hesabat məlumatının keyfiyyət xüsusiyyətləri, ilk növbədə, bunlardır: aydınlıq, tamlıq, etibarlılıq, əhəmiyyətlilik, neytrallıq, müqayisəlilik.

Maliyyə hesabatlarında təqdim olunan məlumatların aydınlığı hesabatların istifadəçilər üçün faydalı olmasının ən vacib keyfiyyətidir. İnformasiyanın bu keyfiyyətinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, maliyyə hesabatlarının məzmunu istifadəçilər üçün, hətta onların xüsusi peşə hazırlığı olmasa belə, başa düşülən olmalıdır.

Mühasibat uçotu üzrə normativ aktlarla müəyyən edilmiş qaydalara uyğun tərtib edilmiş mühasibat hesabatları etibarlı və dolğun hesab edilir və onların məlumatları təşkilatın maliyyə vəziyyəti ilə maliyyə fəaliyyəti, habelə maliyyə vəziyyətindəki dəyişikliklər haqqında həqiqi təsəvvür yaradır.

Maliyyə hesabatlarında olan göstəricilərin əhəmiyyəti onların kəmiyyət ifadəsi ilə deyil, təşkilatın maliyyə vəziyyətini və maliyyə fəaliyyətini qiymətləndirməkdə maraqlı istifadəçilərə kömək etməkdə müəyyən məlumatların mövcudluğunun oynadığı rolla müəyyən edilir. Hesabatda onun olmaması (açıqlanmaması) istifadəçilərin hesabat məlumatı əsasında qəbul edilən iqtisadi qərarlarına təsir edə bilər, göstərici əhəmiyyətli hesab olunur.

Hesabat göstəricilərini formalaşdırarkən təşkilatın özü müəyyən bir göstəricinin əhəmiyyətlilik dərəcəsini onun qiymətləndirilməsindən, xarakterindən və baş verməsinin konkret vəziyyətindən asılı olaraq müəyyən edir. Eyni zamanda, hesabat müddəti üçün uyğun məlumatların toplamına nisbəti ən azı 5% olan bir məbləğ vacib hesab olunur. Təşkilat əhəmiyyətli məlumatların maliyyə göstəricilərində əks etdirilməsi məqsədilə göstəriləndən dəyişik olan başqa meyarın (yəni, 5%-dən çox və ya az) tətbiq edilməsinə qərar qəbul edə bilər.

Əhəmiyyətlilik prinsipinə söykənərək, ayrı-ayrı aktivlər üzrə məlumatlar, öhdəliklər üzrə göstəricilər, gəlirlər o cümlədən xərclər və təsərrüfat prosesləri,

habelə kapitalın tərkib hissələrinə aid göstəricilər əhəmiyyətlidirsə, maraqlı istifadəçilərin xəbəri olmadan maliyyə hesabatlarında ayrıca təqdim edilməlidir.

Hər bir vacib göstərici aydındır ki, maliyyə hesabatlarında ayrıca müstəqil olaraq təqdim olunur. Oxşar xarakterli və ya dəyərli əhəmiyyətsiz məbləğlər birləşdirilə bilər. Mühasibat uçotu hesabatında mənfəət və zərər haqqında hesabatda ayrıca təqdim edilməli olmayan bəzi maddələr mühasibat uçotu hesabatlarına izahat qeydlərində ayrıca təqdim ediləcək qədər əhəmiyyətli ola bilər və istifadəçilərin keçmiş, indiki və ya gələcək hadisələri qiymətləndirə bilməyəcəyindən xəbərsiz ola bilər.

Hesabat məlumatının neytrallığı onun maliyyə hesabatlarının istənilən istifadəçisinə münasibətdə qərəzsizliyini nəzərdə tutur. Buna görə də, bu prinsipə əsaslanaraq, maliyyə hesabatlarını hazırlayarkən, təşkilat maliyyə hesabatlarının istifadəçilərinin bəzi qruplarının maraqlarının digərlərinə nisbətən birtərəfli şəkildə təmin edilməsini istisna etməlidir.

Maliyyə hesabatlarının müqayisəliliyi hesabat məlumatlarını əvvəlki hesabat dövrünün göstəriciləri ilə müqayisə etmək imkanını nəzərdə tutur. Buna görə də, bu tələbə uyğun olaraq, mühasibat hesablarının müəyyən göstəricisinə görə məlumatlar hesabatlar üçün təqdim edilməlidir, əks halda hesabat məlumatları təşkilatın işinin dinamikasını xarakterizə edə bilməz və buna görə də onların analitikliyi itirir. Maliyyə hesabatlarının müqayisə edilə bilən vahidlərdə tərtib edilməsi oxşar təşkilatların fəaliyyəti haqqında məlumatların müqayisəliliyinə imkan verir.

Göstəricilərin müqayisəliliyinə uçot siyasətinin bir hesabat dövründən digərinə tətbiqi ardıcılığı hesabına əldə edilir. Bununla belə, uçot siyasətinin tətbiqində ardıcılıq prinsipi özlüyündə məqsəd deyil və yeni uçot metodlarının tətbiqinə mane olmamalıdır. Buna görə də, uçot siyasətində dəyişiklik baş verdikdə, təşkilat hesabatla əlavədə bu dəyişiklikləri qeyd etməlidir ki, maliyyə hesabatının istifadəçiləri yeni uçot metodları ilə onların tətbiqi ilə yaxından tanış ola bilsin.

Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının tətbiqi zamanı bu mühasibat uçotu prinsiplərinə və tələblərinə riayət olunması hesabat məlumatlarının istifadəçilərinə onları maraqlandıran təşkilatın fəaliyyəti haqqında həqiqi və

obyektiv təsəvvür formalaşdırmağa kömək edir. Mühasibat uçotu hesabatlarında ləkə və ya silmələrə yol verilmir. Dəqiq hesabatın hazırlanmasına görə məsuliyyət təşkilatın rəhbərliyinin üzərinə düşür.

Hesabat hesabat dövrü üçün təşkilatın təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrini əks etdirən göstəricilər sistemidir. Hesabata mühasibat uçotu məlumatlarına əsasən tərtib edilən cədvəllər daxildir. Bu, mühasibat uçotunun son mərhələsidir.

3.2. Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının tətbiqində qabaqcıl ölkələrin təcrübəsi

Avropa İttifaqında 26 iyun 2013-cü il tarixli 2013/34/EU10 sayılı Direktiv mikro müəssisələr üçün hesabat və açıqlama tələblərini azaltmaq məqsədi daşıyır.

Sənəddə vurğulanır ki, mikro müəssisələr bir sıra öhdəliklərdən, o cümlədən idarəetmə hesabatının və maliyyə hesabatlarına qeydlərin hazırlanmasından azad ola bilərlər. Bu halda, qanunvericiliklə tələb olunan məlumatlar mühasibat balansının qeydlərində təqdim edilməlidir. Həmçinin, əgər illik maliyyə hesabatlarında olan balans məlumatı milli qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq Üzv Dövlət tərəfindən təyin edilmiş ən azı bir səlahiyyətli orqana təqdim edilirsə, mikro-müəssisə illik maliyyə hesabatlarını dərc edə bilməz.

Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları (BMHS) 2009-cu ildə Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası tərəfindən hazırlanmışdır (2015-ci ildə yenilənmişdir) (IFRS, 2015). 2013-cü ildə Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası xırda və orta idarələrə görə BMHS-i tətbiq etməkdə onlara dəstək olmaq məqsədilə Mikro Müəssisələr üçün Təlimatları dərc etmişdir. Rəhbərlik mikro müəssisələrə tətbiq olunan tələbləri, həmçinin mikro müəssisələrə Kiçik və Orta Müəssisələr üçün Maliyyə Hesabatları Standartında (IFRS, 2013) olan prinsipləri tətbiq etməkdə kömək etmək üçün əlavə təlimat və illüstrativ nümunələri ehtiva edir.

Cədvəl 1: Müəssisələri tərəfindən maliyyə hesabatlarının hazırlanması zamanı tətbiq edilən qanunvericilik aktları və standartlar

Ölkə	Ümumi hesabat tələbləri	Tətbiq edilən standartlar	Sadələşdirilmiş hesabat formaları	Qanunvericiliyin özəllikləri
Belarusiya	12 iyul 2013-cü il tarixli 57-Z nömrəli "Mühasibat uçotu və hesabatlılıq haqqında" Qanun	Milli Mühasibat Uçotu və Hesabat Standartı	+	Sadələşdirilmiş vergi sistemindən istifadə edən təşkilatların və fərdi sahibkarların gəlir

				və xərcləri kitabında qeydlər aparılması mümkündür.
Rusiya	6 dekabr 2011-ci il tarixli, 402-FZ nömrəli "Mühasibat uçotu haqqında" Qanun.	Mühasibat Uçotu Qaydaları	+	
Estoniya	20.11.2002-ci il tarixli "Mühasibat uçotu haqqında" qanun	Maliyyə Hesabatı Standartları	+	
Bolqarıstan	"Mühasibat uçotu haqqında" qanun	Milli Mühasibat Uçotu Standartları	+	
Çexiya	Mühasibat uçotu haqqında 563/1991 sayılı qanun	Sahibkarlar üçün Çex Mühasibat Uçotu Standartları	+	
Almaniya	Ticari məcəllə		+	Mühasibat uçotu və vergitutma üçün vahid hesabat paketi hazırlana bilər
Fransa	Ticari məcəllə	Sənaye və ticarət müəssisələrinin illik hesabatlarının hazırlanması üçün mühasibat uçotu standartlarının toplanması	+	
İtaliya	Mülki məcəllə		+	Hesabatların beynəlxalq standartlara uyğunluğu
Niderland	Mülki məcəllə	Hollandiya Mühasibat Uçotu Standartları	+	İllik maliyyə hesabatlarının tərtibi zamanı vergi orqanlarının tələblərini rəhbər tutmaq hüququ

Mənbə: Ölkələrin qanunvericiliyinin təhlilinə əsasən müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Avropa İttifaqı ölkələrində mikro müəssisələrin fəaliyyətində və maliyyə hesabatlarının formalaşdırılmasında ümumi tendensiyaları, şirkətin mikro müəssisə kimi təsnifləşdirilməsi meyarlarını və maliyyə hesabatlarının qanunvericiliklə tənzimlənməsini müəyyən etməyin mümkünlüyünə baxmayaraq, bir sıra ölkələrdə (məsələn, Estoniya, Bolqarıstan, Çexiya) mühasibat uçotu qanunvericiliyi maliyyə

hesabatlarına dair ümumi tələbləri müəyyən edən fundamental qanunlardan ibarətdir.

Bəzi ölkələrdə, məsələn, Estoniyada, mikro-təşkilatlar maliyyə hesabatlarının hansı standartlar əsasında - milli və ya BMHS əsasında formalaşdırılmasını seçə bilərlər. Bəzi ölkələr BMHS-nin yalnız müəyyən tipli məsələn, səhmləri bazarda satılan (Belçika, Çexiya) şirkətlər üçün tətbiqinə icazə verir.

Almaniya, Niderland və Belarusiyada maliyyə hesabatlarını hazırlayarkən mikro təşkilatlar vergi orqanlarının tələblərini rəhbər tuturlar ki, bu da sənədlərin yaradılması sistemini xeyli asanlaşdırır və vahid hesabatlar paketini hazırlamağa imkan verir.

Aparılan təhlildən aydın olur ki, əksər ölkələrdə mikro-təşkilatlar qısaldılmış şəkildə hesabatlar yaratmağa imkan verən və bununla da mühasibat uçotunun yükünü və idarəetmə fəaliyyəti ilə bağlı xərcləri azaltmağa imkan verən milli standartlar mövcuddur. Bu, onlara təşkilatın iqtisadi göstəricilərini yaxşılaşdırmağa və bazarda daha sabit şərait yaratmağa imkan verir.

Rusiya Federasiyasında qanunvericiliyə tez-tez düzəlişlər edildiyindən, qanunvericilik normalarının tətbiqi ilə bağlı izahatlar vermək üçün əlavə məktublar və göstərişlər verildiyindən, hüquqi qeyri-sabitlik problemi mövcuddur. Əslində, bir çox mikro təşkilatların edilən dəyişiklikləri izləməyə və müvafiq olaraq qanunla müəyyən edilmiş tələblərə uyğunluq səviyyəsini yoxlamağa vaxtı olmur. Bu vəziyyət cərimələrə, hesabların bloklanmasına və fəaliyyətin dayandırılmasına səbəb olur.

Bir sıra xarici ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, növbəti səmərəli addım xüsusi vergitutma rejimlərinin tətbiqi və maliyyə hesabatları ilə əlaqəli mikro təşkilatlar üçün vergi hesabatlarının formalaşdırılması ola bilər. Bu, mühasibin üzərinə düşən yükü azaldacaq, hesabat vermə prosesini asanlaşdıracaq. Beləliklə, vergi yükünün azaldılması, maliyyə hesabatları sisteminin sadələşdirilməsi, müxtəlif növ dəstəyin göstərilməsi - bütün bunlar mikro təşkilatların (kiçik biznes müəssisələrinin) davamlı inkişafına töhfə verəcək, bununla da ölkə iqtisadiyyatının güclənməsinə mühüm töhfə olacaq.

Ölkəmizin qlobal iqtisadiyyata inteqrasiya etməsi hesabına əcnəbi yatırımcıların Azərbaycanın öz bazarında iqtisadi yerlərinin güclənməsi və bunun sayəsində milli sahibkarlar və şirkətlər arasında iqtisadi əlaqələrin formalaşması və inkişafı üçün sabit metodların işlənməsi vacibliyi yaranmışdır. Əslində, bu, milli mühasibat uçotunun yeni konsepsiyasının hazırlanmasının aktuallığını və onun Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartlarına (BMHS) uyğun olaraq islahat edilməsi zərurətini müəyyən etmişdir.

Bu islahatların əsas məqsədləri aşağıdakılardan ibarət olmuşdur:

- dövlət və korporativ sektor tərəfindən hesabatların BMHS-ə tam keçidinin təşkili;
- Müəssisələrin fəaliyyətinin tam şəffaflığının təmin edilməsi və beynəlxalq bazara çıxışının asanlaşdırılması;
- Mühasibat uçotunun və auditin inkişafı, habelə dövlət tərəfindən müvafiq tənzimləyici funksiyaların həyata keçirilməsi üçün prinsipial olaraq yeni institusional əsasların yaradılması.

Azərbaycanda mühasibat uçotunun islahatının aşağıdakı mərhələləri əhatə etməsi planlaşdırılmışdır:

- Mühasibat uçotu subyektlərinin qlobal sistemə görə maliyyə hesabatlarının tərtibi və təqdimi sahəsində işini nizamlayan aktların qəbulu;
- Ölkəmiz qanunlarıyla təyin edilmiş zamanlarda maliyyə uçotu subyektlərincə təzə maliyyə hesablarının təqdimi üçün müvafiq normativ hüquqi aktlarda əks olunmuş tədbirlər kompleksinin işlənməsi və gerçəkləşdirilməsi;
- Təzə maliyyə hesablarının tərtibi, bu hesabatların keyfiyyətli və vaxtında təqdim edilməsi üçün kənar və daxili auditlərin həyata keçirilməsi üzrə zəruri biliklərə yiyələnmək məqsədilə davamlı tədris prosesinin həyata keçirilməsi.

2005-2021-ci illər üzrə islahatların həyata keçirilməsində nəzərdə tutulmuş aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir:

- BMHS-nin (2011-ci il versiyası) Azərbaycan dilinə tərcüməsi, o cümlədən bu tərcümələrin Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Komitəsinin Fondunda rəsmi mətn kimi təsdiq edilməsi üzrə işlərin təşkili;

□ 32-38 Beynəlxalq İctimai Sektor Mühəsibat Uçotu Standartları (İSMUBS) tərcümə edilmişdir;

□ 2009-cu il versiyasına uyğun olaraq Kiçik və Orta Biznes üçün BMHS-nin tərcüməsi;

□ “Keyfiyyət nəzarət, audit, təhlil, əminliyin ifadəsi və əlaqəli beynəlxalq standartlar toplusu” (Hissə 1.2) 2012-ci il versiyasına uyğun olaraq tərcümə edilmişdir;

□ Peşəkar Mühəsiblər üçün Beynəlxalq Təhsil Standartları 2010-cu il versiyasına uyğun olaraq tərcümə edilmişdir;

□ BMHS əsasında kommərsiya təşkilatları üçün 37 Milli Mühəsibat Uçotu Standartı (2011-ci il versiyası), habelə kommərsiya təşkilatları üçün təsdiq edilmiş standartların işlənməsinə görə məsləhətlər işlənilib və təsdiq olunmuşdur;

□ İSMUBS -a uyğun olaraq büdcə təşkilatları və qeyri-büdcə dövlət fondları üçün 32 Milli Mühəsibat Uçotu Standartı, o cümlədən qeyri-hökumət (dövlət) təşkilatları üçün 1 Milli Standart hazırlanmış və təsdiq edilmişdir;

□ İctimai maraq kəsb edən qurumlar üçün BMHS-ə keçid proqramı işlənilib hazırlanmış və təsdiq edilmişdir.

□ Kommərsiya, büdcə, qeyri-hökumət və bələdiyyə təşkilatları üçün maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi qaydalarını işləyib hazırlamış və təsdiq etmiş, habelə hesabat dövrü təsdiq edilmişdir.

□ “Mühəsibat uçotu haqqında” qanuna uyğun olaraq 2009-cu ildə kommərsiya təşkilatlarından, 2010-cu ildə isə qeyri-kommərsiya təşkilatlarından (büdcə və qeyri-hökumət təşkilatları, qeyri-büdcə fondları) illik hesabatlar təşkil edilmişdir. Bu günə kimi bütün kredit təşkilatları, sığorta şirkətləri, ictimai əhəmiyyətli kommərsiya təşkilatları, büdcə, qeyri-hökumət və bələdiyyə təşkilatları öz hesabatlarını BMHS, İSMUBS və onlara əsaslanan Milli standartlara uyğun formalaşdırırlar.

□ Qanunvericiliyə uyğun olaraq, hesabatı müəyyən edilmiş müddətdə təqdim etməyən və ya standartlara uyğun tərtib etməyən təşkilatlar üçün birbaşa həvəsləndirmənin keyfiyyətə tədbiri olan cərimələr sistemi tətbiq edilib.

□ Mühasibat uçotunun proqram təminatı Milli Mühasibat Uçotu Standartları əsasında hazırlanmış və bütün büdcə təşkilatlarına pulsuz təqdim edilmişdir. Belə ki, büdcə təşkilatları səviyyəsində hesabat prosesi avtomatlaşdırılıb.

□ Kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatlarının hesabatlılıq səviyyəsinin yüksəldilməsi, hesabatların maksimum şəffaflığının təmin edilməsi, habelə hesabat və auditin institusional çərçivəsinin gücləndirilməsi məqsədilə beynəlxalq təşkilatlardan texniki yardım cəlb edilmişdir.

□ Büdcə və qeyri-hökumət təşkilatlarının mühasibləri üçün hesabat təlimləri təşkil edilmişdir.

□ Təhsil Nazirliyi ilə əməkdaşlıq çərçivəsində Azərbaycanın mühasibat uçotu və audit üzrə mütəxəssis hazırlayan bütün təhsil müəssisələrində professor-müəllim heyətinin, magistratura və bakalavrların yenidən hazırlanması təşkil edilmişdir.

□ 2010-cu ildən Azərbaycanda mühasibat uçotu və auditlə bağlı bütün tədris prosesi beynəlxalq və milli mühasibat uçotu standartlarına uyğun təşkil edilmişdir.

□ Dünya Bankı ilə birlikdə Təlim və Sertifikatlaşdırma Mərkəzinin yaradılması prosesinə başlanılmışdır ki, burada bütün mühasiblərin və auditorların fasiləsiz olaraq yenidən hazırlanması və ixtisasartırma kurslarının növbəti məcburi sertifikatlaşdırılmaqla təşkili nəzərdə tutulmuşdur.

□ Dövlət və korporativ sektorlarda mühasibat uçotu və audit üçün hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi və institusional bazanın gücləndirilməsi.

Təkmilləşdirilmiş qanunvericilik bazası mütləq aşağıdakı elementləri əhatə etməlidir:

- a) mühasibat uçotu və audit standartları və tələbləri;
- b) standartların təsdiqi;
- c) monitoring və standartlara və tələblərə uyğunluq;
- d) lisenziyalaşdırma (müntəzəm mühasiblər və auditorlar);
- e) təlim (mühasiblər, auditorlar, tənzimləyicilər və digər maraqlı tərəflər üçün);
- f) korporativ idarəetmə;
- g) etik standartlar (peşəkar mühasiblərin və auditorların);

h) yoxlamalar və intizam tənbehi tədbirləri;

i) keyfiyyətə nəzarət mexanizmləri və auditorların məsuliyyəti və hesabatlılığı.

□ İslahatların “təhsil” komponentinin gücləndirilməsi və mühasiblərin və auditorların hazırlanması və yenidən hazırlanmasının kompleks sisteminin yaradılması.

Tələb olunan təhsil növlərinə aşağıdakılar daxildir:

- ümumi təhsil (orta ixtisas və universitet);
- auditorların və mühasiblərin (mühasiblərin) peşə təhsili;
- müəllim və təlimçilərin hazırlanması;
- mühasiblərin təhsili;

- maliyyə alətləri, maliyyə firmaları ilə bağlı mühasibat uçotu, audit, hökumət uçotu, daxili nəzarət və açıqlamalar, yaxşı idarəetmə və listing şirkətləri üçün tələblər kimi ixtisaslaşdırılmış sahələrdə xüsusi təlim;

- sistemin digər iştirakçılarının, o cümlədən tənzimləyici orqanların və beyin mərkəzlərinin əməkdaşlarının təhsili.

□ Müəssisələrinin inkişafının təmin edilməsi məqsədilə yeni biznes-inkubatorların yaradılması və mövcud biznes-inkubatorların təkmilləşdirilməsi.

Müəssisələrdə mühasibat uçotu sisteminin mərhələli formalaşdırılması və təşkili zəruridir. Bu mərhələlərə aşağıdakılar daxildir:

- 1 - mühasibat xidmətinin formalaşdırılması;
- 2 - uçot siyasəti haqqında əmrin işlənib hazırlanması və təsdiq edilməsi;
- 3 - inventarın aparılması qaydasının və xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi;
- 4 - iş axını cədvəlinin təsdiqi;
- 5 - mühasibat uçotunun formasının müəyyən edilməsi;
- 6 - müəssisədə daxili nəzarət sisteminin təşkili.

Beləliklə, respublikamızda mühasibat uçotu sisteminin təşkili təsərrüfat proseslərinin davamlı uçotu vasitəsilə müəssisənin vəziyyəti haqqında məlumatların toplanması, saxlanması və ümumiləşdirilməsini əhatə edən mərhələli və nizamlı bir prosesdir.

Mühasibat uçotu vəzifələrinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar müəssisənin inzibati heyətinə düşən yükü azaltmaq üçün aşağıdakı sahələr qanunla tənzimlənməlidir:

1. mühasibat uçotu registrlərinin tərkibini və formalarını müəyyən etmək hüququ;
2. ikili yazı prinsipini tətbiq etmədən uçotu aparmaq hüququ;
3. sadələşdirilmiş maliyyə hesabatlarını təqdim etmək hüququ;
4. sahibkarlıq subyektlərinin rəhbərləri üçün uçot prosesini həyata keçirmək hüququ.

Beləliklə, respublikamızda mühasibat uçotunun aydın və səriştəli təşkili mühasibat uçotu proseslərinin mürəkkəbliyini azaltmağa, emal səmərəliliyini və mühasibat məlumatlarının təqdim edilməsinin düzgünlüyünü artırmağa və nəticədə idarəetmə qərarlarının keyfiyyətini yaxşılaşdırmağa kömək edir.

3.3. Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının tətbiqi problemlərinin həlli yolları

Mövcud iqtisadi vəziyyət müəssisələrdən təsərrüfat idarəetməsinin və istehsalın idarə edilməsinin səmərəli formalarının tətbiqi yolu ilə istehsalın səmərəliliyini, məhsul və xidmətlərin rəqabətqabiliyyətliliyini yüksəltməyi, yanlış idarəetmənin aradan qaldırılmasını və s. kimi fəaliyyətin həyata keçirilməsində mühüm rol sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə hesabatlarına verilir. Onun sayəsində müəssisənin inkişafı strategiyası və taktikası formalaşdırılır, planlar və gələcək idarəetmə qərarları hazırlanır.

Müəssisələrdə mülkiyyətin və ya idarəetmənin az sayda fərddə cəmləşməsi halı var. Çox vaxt bu tək bir fiziki şəxs olur. İri şirkətlərdə yenə kollegial olaraq idarə heyəti tərəfindən qərarlar qəbul edilsə də müəssisədə bu fərd isə səhv qərar verərək üstünlüyü gəlir əldə etməyə verir, maliyyə hesabatları və ya beynəlxalq hesabatlarla vaxt itirmək xərc çəkmək istəmir. Bunların nəticəsində maliyyə hesabatlarında problemlər olur. Marifləndirmə tədbirləri keçirilərək biznes sahiblərinə izah

edilməlidir ki, düzgün hazırlanmış maliyyə hesabatı sayəsində müəssisələrdə baş verən problemləri, çatışmazlıqları və yanlış qərarları görərək daha çox maliyyə itkisindən kənarlaşa bilərsiniz. Dolayısı yolla mənfəətə daha çox çıxacaqsınız. Bu cür dövlət dəsdəyi ilə biznes müəssisələrinin maliyyə hesabatlarındakı problemləri həll etmək olar.

Respublikamızda maliyyə hesabatları ən dolğun, kifayət qədər obyektiv və etibarlı məlumat bazasıdır.

Azərbaycanda maliyyə hesabatlarında kifayət qədər problemlərin olmasının başlıca səbəblərindən biri də peşəkar mühasiblərin olmamasıdır. Mühasibat uçotu subyektləri tərəfindən yeni maliyyə hesabatlarının hazırlanması, bu hesabatların keyfiyyətli və vaxtında təqdim edilməsi üçün kənar və daxili auditlərin həyata keçirilməsi üzrə zəruri biliklərə yiyələnmək məqsədilə davamlı tədris prosesinin həyata keçirilməlidir. Qeyd etdiyimiz kimi bu problem başlıca problemlərdən sadəcə biridir və ən əsasıdır.

Səmərəli addım olaraq dövlət tərəfindən xüsusi vergitutma rejimlərinin tətbiqi və maliyyə hesabatları ilə əlaqəli mikro təşkilatlar üçün vergi hesabatlarının formalaşdırılması ola bilər. Bu, mühasibin üzərinə düşən yükü azaldacaq, hesabat vermə prosesini asanlaşdıracaq. Beləliklə, vergi yükünün azaldılması, maliyyə hesabatları sisteminin sadələşdirilməsi, müxtəlif növ dəstəyin göstərilməsi - bütün bunlar mikro təşkilatların (kiçik biznes müəssisələrinin) davamlı inkişafına öz töhfəsini verəcək və maliyyə hesabatlarındakı problemlərin azalması ilə nəticələnəcəkdir.

Vergi faktoru danılmaz faktdır. Əgər dövlət siyasəti olaraq müəssisələrdə çalışan mühasiblərin gəlir vergiləri azaldılarsa, biznes sahibləri gross maaşı sabit saxlamaqla nett maaşda olacaq artım nəticəsində daha peşəkar mühasiblərin diqqətini çəkə bilərlər. Aydındır ki peşəkarların hazırladığı maliyyə hesabatı nəticəsində respublikada maliyyə hesabatlarında olan problemlər kifayət qədər azalacaq.

Növbəti addım olaraq mühasibat uçotu subyektlərinin beynəlxalq maliyyə standartlarına uyğun maliyyə hesabatlarının formalaşdırılması və təqdim edilməsi

sahəsində fəaliyyətini nizamlayan qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsinəticəsində maliyyə hesabatlarındakı problemləri azaltmaq mümkün olar.

Qeyd etmişdik ki, müəssisələrin səhmləri fond birjalarında satılması halı olmadığı üçün audit həyata keçirmək zərurətini görmürlər əgər dövlət tərəfindən növbəti addım olaraq biznesin audit olunmasının məcburili tələbi qoyularsa əgər bu halda da biznes müəssisələrinin maliyyə hesabatlarındakı problemlərinin azalması gözləniləndir.

Məlum olduğu üzrə MHBS fərqli hesabat formalarının bütün dünyaya görə başqa sahibkarlıq subyektlərinə görə müqayisəliliyinin təmin olunması və onların hesabatlarındakı məlumatların əcnəbi istifadəçilər tərəfindən müəyyənliliyinə imkan verir. MHBS-nın aşağıda verilmiş obyektiv üstünlükləri həmin harmonizasiyanı daha da zəruriləşdirir (Cəfərov: 2018; 101)

- Dürüst iqtisadi logika;
- Uçot sahəsində ən mükəmməl müasir dünya praktikasının ümumiləşdirilməsi;
- Bütün dünya üzrə maliyyə hesabatlarının istifadəçilərin mövzunu anlamalarını asanlaşdırılması.

Bununla yanaşı ənənəvi uçot sisteminin qlobal səviyyəyə müvafiq olaraq tənzimlənmə vacibliyinə rağmen başqa bölgələrin mühasibat normalarındanda eynən faydalanılması yaxud MHBS mexaniki tərzdə tətbiq olunması bir sıra səbəb üzündən arzu edilən nəticələrə gətirib çıxarmır. Həmin səbəblərə aşağıdakı səbəbləri aid etmək mümkündür:

1. Mühasibat terminlərinin adekvat olmaması;
2. Yetərli qədər mütəxəssis yoxdur;
3. Standartlaşdırma mütəxəssislərinin digər yerlərin standartları üzrə uçot qura bilməməsi;
4. Hər kəsin anlaya biləcəyi ədəbiyyat çatışmamazlığı və s.

Azərbaycanda MHBS tətbiqində problemləri aşağıdakı kimi qruplaşdırma bilərik:

İnstitusional problemlər: Əsrlər boyunca mühasibat uçotu və hesabatlılıq bir mülkiyyət sahibinin, başqa cür desək hökumətin maraqlarına istiqamətləndirilmişdir. Bu istiqamətləndirməni fərqli təsərrüfat prosedurlarının üzə çıxmasında, tam şəkildə hesabat informasiyalarının yaradılmasında, hesabatlılığın keyfiyyətinə endogen və kənardan gözetim olmasına təşkilati yanaşmalarda görmək mümkündür. Çox zaman maliyyə informasiyalarından iqtisadi qərarların qəbul edilməsi zamanı istifadəçi təcrübəsiz olur. Azərbaycan fond birjalarının kifyət qədər aşağı tərəqqi dərəcəsi də müasir normaların aparılmasını faydalı tərzdə məhdudlaşdıran ümdə məsələlərdən biri hesab olunur.

Təşkilati-hüquqi problemlər: MHBS tətbiqində təşkilati-hüquqi məsələ həmin standartların formal statusunun olmamasındadır. MHBS Fondu həmin standartların mətnləri əsasında müəlliflik hüququna sahiblənməklə, onları ingiliscə nəşrini həyata keçirir. Nəticədə, MHBS-nın, müəssisənin hüquq sistemində mədaxil məqsədilə həmin standartların ölkə dilində tərcüməsinin tətbiqindən əlavə tam maraqlı tərəflərin həmin tərcümələrlə bağlı razılaşdırılmış mətnlərinin əldə olunması tələb olunur.

Maliyyə məsələləri: MHBS-nın aparılması ilə bağlı təsərrüfat subyektlərində mühasibat uçotu sistemlərinin yenidən bərpa olunmasını, idarəçilik kadrlarının yenidən tərtib olunmasını, peşəkar mütəxəssislərin işə qəbul edilməsini, müasir proqram təminatının əldə olunmasını, idarəçilik proseslərinin yeni proses ilə əvəz olunması məqsədilə böyük miqdarda vəsaitin ayrılmasını tələb edir.

Təşkilat tərəfindən tərtib olunmuş maliyyə hesabatlarının MHBS-nın şərtlərinə müvafiq olması haqqında Beynəlxalq Mühasibat Standartları və ya onlara uyğun olaraq tərtib olunmuş və təsdiq edilmiş Milli Mühasibat Standartlarına xüsusən audit xidmətlərinin daxil edilməsi də istisna təşkil etmir. Bundan əlavə, dövlətin mühasibat uçotu yönümündə islahatlar aparmasını da, böyük həcmli sərmayələrin yönəldilməsinin mühümlüyünü də nəzərə alınmalı məsələ kimi vurğulamaq tələb olunur.

Kadr problemləri: Həyata keçirilən tədqiqatlarda müəyyən edildi ki, əsasən iri müəssisələrdə MHBS əsasında maliyyə hesabatlarının tərtibini həyata keçirən

bölmələrində əksər vəziyyətlərdə işçilərin sayı 3-4 və ya 1 nəfər təşkil edir. Sözügedən mütəxəssislər normal olaraq bu standartlar haqqında MHBS üzrə yüksək biliyə malik olmayan mütəxəssislərdir. Bu səbəbdən də uyğun olaraq təşkil edilən yeni maliyyə hesabatlarında təqdim edilən keyfiyyət xarakteristikalarına mənfi təsir edir. (Cəfərov E.O., 2011: s.18).

Eyni nöqteyi-nəzərə, yəni MHBS-nin aparılması üzrə kadr məsələlərində təşəkkül tapan peşəkar mütəxəssislərin bu standartlar haqqında tutarlı savad və bacarıqlarının azlıq təşkil etməsi ilə bağlı, İndukaev V.P öz yerinə yetirdiyi tədqiqatlarında ərz etmişdir. (Indukayev V.P., 2016: s.274)

Bu nöqteyi-nəzərdən Beynəlxalq Standartların tətbiqi olunması ilə əlaqədar olaraq vergi uçotu və maliyyə uçotunun ayrılması səbəbindən mühasibat işçilərinə sözügedən funksiyalar üzrə işlərin təşkil edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

Metodiki məsələlər: MHBS-nin aparılması üzrə məsələlər, bu standartlarda yer alan şərtlərin tətbiq edilməsi ilə də bağlıdır. Onların təşkil edilməsi prosesində çatışmazlıq, boşluqlar təzadlı məqamlar, mülahizələrlə müşahidə edilir. Onlar daha çox bir çox vəziyyətlərdə iri sahibkarlığın maraqlarını özündə cəmləşdirir. Bu nöqteyi-nəzərdən orta sahibkarlığın maraqlarının təmin edilməsi məqsədilə artıq 2009-cu ildə dərc edilmiş Orta və Kiçik sahibkarlıq üzrə Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları əsas rol oynayır. Həmin Standartlar MHBS ilə müqayisə edildikdə konseptual cəhətdən sadə olsa da, o qədər də asan hesab olunmur. Orada da, MHBS-dəki kimi, kifayət qədər çatışmazlıq və boşluqlar mövcuddur. Nəticə etibarilə, sözügedən Standartların tətbiq edilməsi ilə əlaqədar uyğun problemlər təşəkkül tapır.

Qeyd olunan məsələlərin hər biri barədə araşdırma təşkil etsək həmin problemlərin vahidliyi qənaətinə gəlmək olar. Yəni yuxarıda da qeyd edilənlərə istinad edərək bildirmək olar ki, maliyyə məsələləri üzrə kiçik biznes rəhbəri çox vəsait itirmək istəmədiyi səbəbindən işçisinə az maaş təyin etmək istəyir. Peşəkar mütəxəssis isə az maaşa qane olmaq istəmir və bu səbəbdən də daha az savada malik bir mühasib işə cəlb edilərək maliyyə hesabatlarında xətlər törədir və ya savadlı

mühasiblər həmin müəssisəyə müraciət etmir. Bunun nəticəsində də həm maliyyə problemi, həm kadr problemi, həm də metodiki məsələlər özünü büruzə vermiş olur.

Hazırkı biznesin idarə edilməsi üzrə informasiya texnologiyaları sferasında müasir nailiyyətlərin tətbiq edilməsi idarə edilən proseslər barədə informasiyanın zamanında və dolğun şəkildə təmin edilməsinə şərait yaradır. Prosesin daha da dərinlən təhlil edilməsinə, modelləşməsinə və inkişafın proqnozlaşdırılmasına şərait yaradır. Yəni mühasibat uçotunun informasiya bazası olaraq çıxış edir. Bu əsasında təşkilatın daxili informasiya istifadəçiləri kimi məlum olan rəhbərliyi tərəfindən çox vacib idarəçilik qərarları qəbul olunur. Dövlət nəzarət qurumları, səhmdar, investor, kreditorlar və s. kimi xarici istifadəçilər vasitəsilə müəssisənin fəaliyyətinin dəyərləndirilməsi aparılır.

Son zamanlarda sahibkarlıq idarəçiliyində informasiya texnologiyalarının tərəqqisi sürətlə baş verir. Müasir mühasib hazırda artıq avtomatlaşmış vasitələrdən geniş istifadə edilmədən mühasibat uçotunun həyata keçirilməsi prosesini təsəvvür etmir. Sırf bu səbəbdən də mühasibat hesabatları formalaşdırılmasının əsas tətbiq edilməsi problemlərindən biri kimi onun avtomatlaşdırılma və kompüter texnologiyaları aləmində son tendensiyalarla əlaqələndirilməsi prosesi hesab edilir. Amma hazırda mühasibat uçotunun avtomatlaşdırılması ilə əlaqədar yaranan məsələlər aktual olaraq qalmaqdadır.

Mühasibat uçotunun avtomatlaşdırılmasının fərqli aspektləri fərqli müəlliflər vasitəsilə öyrənilir və bu, xüsusən, məlum proqram məhsullarının tətbiq edilməsi və istifadəsi üzrə metodik tövsiyələrlə əlaqələndirilir.

Mühasibat uçotunun hazırkı aktual problemlərindən biri mühasibat uçotunun avtomatlaşmış formasının zəif hazırlanmış metodologiyası hesab olunur. Buna rağmen, proqram təminatı ilə istifadə edilən alqoritmlər yetərli qədər mürəkkəblik təşkil edir və proqram təminatından istifadə məqsədilə onu işləyib hazırlayan tərəfdən daxil olan məsləhətlər daha böyük fayda kəsb edir. Yəni bununla bərabər, mühasibat uçotunun avtomatlaşmış formalarının metodologiyasının inkişafı zərurət təşkil etməkdədir.

Nəzərə çatdırmaq lazımdır ki, cari gün üçün işlənən metodologiya formaları çox zəif xarakter daşıyır. Sadəcə olaraq bəzi işlərdə müəlliflər avtomatlaşmış sistemlərin tərtibi prinsiplərini təhlil etmiş, mühasibat uçotunun avtomatlaşmış formasının inkişafının həm metodik, həm də metodoloji problemlərinə nəzər yetirmişlər. Bu zaman mühasibat uçotunun həyata keçirilməsinin avtomatlaşmış forması sadəcə bütövlükdə mühasibat uçotu ilə tərtibin ümumi prinsiplərini deyil, eyni zamanda mühasibat uçotunun həyata keçirilməsinin avtomatlaşmış formasının rəşional tərtibinin mümkün olmadığı öz spesifik prinsiplərini də əhatə etmişdir.

Əlavə olaraq, MHBS-ə keçidlə baęlı mühasibat uçotunun avtomatlaşmasının digər bir problemi, yeni mühasibat standartlarına müvafiq proqram məhsullarının təkmilləşdirilməsinin mühümlüyü ilə baęlıdır. Mühasibat uçotunun müasir avtomatlaşmasının başqa mühüm problemi məlumatların saxlanılmasının etibarlılığının təmin olunması məsələsidir. Buna səbəb informasiyanın təşkilatın strateji resurslarından birinə çevrilməsidir. Onun fəaliyyət çərçivəsində getdikcə daha çox mühümlük kəsb etməsidir.

Həmçinin, hazırlanan metodların onlayn-rejimdə istifadəsi ilə əlaqədar bir sıra problemlərin mövcudluęudur. Onların mühüm hissəsi informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması problemidir. Hazırda məlumatların tam məxfiliyinə təminat təmin edən özəl normativ hüquqi akt, həmçinin texnologiyaların mövcud olmaması da diqqət çəkir. Nəticədə, ən dəyərli məlumatlar ictimai onlayn-sistemdə saxlanılarkən təklükə ilə üzləşir və bu səbəbdən də saxlanılmamalıdır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Dünya təcrübəsi göstərir ki, respublikanı iqtisadi inkişafı üçün makroiqtisadi sabitliyi təmin etmək, əlverişli biznes mühiti yaratmaq lazımdır. Bu mühitin yaradılması hökumətin sahibkarlıq fəaliyyətinə münasibətindən tutmuş bir çox problemlərin həllindən asılıdır.

Ölkə iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi üçün müəssisələrin inkişaf etdirilməsi, vacib amillərdəndir. Hər bir biznesin ayrılıqda ölkə iqtisadiyyatına təsiri yoxdur əlbətdə lakin bütün müəssisələr ümumi şəkildə iqtisadiyyata təsir edir. Bu səbəblə də onların inkişaf etdirilməsi vacib faktorlardandır. Onların inkişafı üçün də vacib olaraq maliyyə hesabatlarına, maliyyə hesablarının hazırlanmasındakı mövcud problemlərə və aradan qaldırılmasına dəsdək verilməlidir.

Bu dissertasiyanı yazdıqdan sonra bu qənaətə gəldim ki, müəssisələrində əgər maliyyə hesabatlarının hazırlanması problemlərinin aradan qaldırılması gözlənilirsə bu dövlət dəsdəyi olmadan mümkün deyil. Bir sıra xarici ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, səmərəli addım xüsusi vergitutma rejimlərinin tətbiqi və maliyyə hesabatları ilə əlaqəli mikro təşkilatlar üçün vergi hesabatlarının formalaşdırılması ola bilər. Bu, mühasibin üzərinə düşən yükü azaldacaq, hesabat vermə prosesini asanlaşdıracaq. Beləliklə, vergi yükünün azaldılması, maliyyə hesabatları sisteminin

sadələşdirilməsi, müxtəlif növ dəstəyin göstərilməsi - bütün bunlar mikro təşkilatların (kiçik biznes müəssisələrinin) davamlı inkişafına töhfə verəcək.

Araşdırma nəticəsində bəlli olmuşdur ki, əksər respublikamızda maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının tətbiqi və hesabatların uyğun istiqamətdə göndərilməsi müəyyən ləngimələr ilə olur. Bunun nəticəsində onlar əlavə cərimələr ödəmək məcburiyyətində qalırlar. Böyük şirkətlərdə işlərin sistemləşdirilmiş formada vaxdında və qaydasında olmasına baxmayaraq müqaisədə bir qisim biznes subyektlərində maliyyə hesabatının hazırlanması operativ deyil. Bu kimi halların başlıca səbəbi biznesin sahibləridir. Onlar çox xərc çəkməmək üçün daha az bilikli mühasiblərdən istifadə edirlər. Daha az savadlı mühasiblər nəticəsində də bu kimi hallar baş verir.

Bu hal da danılmaz faktdır ki, bəzi biznes müəssisələrində hələ də öz gəlirlərini göstərməmək üçün yeni az vergi vermək məqsədi ilə bilərəkdən maliyyə hesabatlarında təhriflərə yol verirlər.

Qeyd etmişdik ki, müəssisələrin səhmləri fond birjalarında satılması halı olmadığı üçün audit həyata keçirmək zərurətini görmürlər əgər dövlət tərəfindən növbəti addım olaraq biznesin audit olunmasının məcburili tələbi qoyularsa əgər bu halda da biznes müəssisələrinin maliyyə hesabatlarındakı problemlərinin azalması gözləniləndir.

Müasir sahibkarlığın idarə edilməsində informasiya texnologiyaları sferasında müasir nailiyyətlərin tətbiq edilməsi idarə edilən proseslər barədə informasiyanın zamanında və dolğun olaraq təmin edilməsinə, proseslərin daha dərin təhlil edilməsinə, modelləşməsinə və onların inkişaf prosesinin proqnozlaşdırılmasına şərait yaradır.

Məlumatların tamlığı məsələsi də aktual problem olaraq çıxış etməkdədir. Yeni onlayn-xidmətlərin təmin edilməsində internet şəbəkəsi ilə mütəmadi əlaqənin təmin olunması zərurət təşkil edir. Bununla bağlı isə məlumat anbarlarında informasiyanın dürüst və zamanında yenilənməsi ilə əlaqədar problemlər yaşana bilər.

Yuxarıda qeyd edilən məsələlərin həlli müəssisəyə məxsus olmayan serverlərdə (onlayn-xidmətdə yerləşməkdədir) distant çıxışın olması zamanı

məlumatların itirilməsi, ya da məlumata giriş şəraitinin aradan qaldırılmasının təmin edilməsi üçün məqsədyönlü tədbirlərin işlənməsini tələb etməkdədir.

Bundan əlavə, proqram təminatının texniki dəstəyi ilə əlaqədar xərclərin azaldılmasına rağmen, istifadəçi istifadə edilən təminatda məhdudiyətlə üzləşir və hərdən onun şəxsi məqsədləri üçün onu tam olaraq tənzimləmək imkanı mümkün olmur.

Mühasibat uçotunun avtomatlaşmasından istifadə üstünlüklərə malik olsa da, onun birbaşa müəssisə daxilində istifadə olunmasında aşağıdakı problemlər aşkar edilmişdir:

Müəssisə fəaliyyətinin əsasları və əsas sahibkarlıq proseslərinin müəyyən edilməsi zərurətini təşkil edən avtomatlaşdırma məsələlərinin təyin edilməsi, bunun sayəsində də müəssisənin real tələbatdan kənara çıxمامağa imkan verilməsi;

Mühasibat uçotu, hesabat və vergi qanunlarını təyin edən qaydalarda mövcud olan tez-tez aparılmalı dəyişikliklərin çevik olmaması və xarici şərtlərdə yaranan dəyişiklikləri əks etdirə bilməməsi;

İxtisaslı kadr çatışmazlığı.

Müəssisə daxili mövcud məlumatların yeni sistemə köçürülməsi.

Qeyd edilən bu problemlər mühasibat uçotunun həyata keçirilməsi üçün avtomatlaşmış sistemin tətbiq edilməsinə çəkilən xərclərin çoxalmasına və onun tətbiq edilməsindən iqtisadi faydanın olmamasına səbəb olması mümkündür.

Yekun olaraq nəzərə çatdırmaq lazımdır ki, cari şəraitdə mühasibat uçotunun yerinə yetirilməsini informasiya texnologiyalarından istifadəsiz şəkildə təsəvvür etmək mümkünsüzdür. İnformasiya texnologiyalarının inkişafı sayəsində yeni imkan, həm də, mühasibat uçotunun avtomatlaşmasının yeni məsələləri yaranır ki, bütün bunların da həlli tələb olunur.

Mühasibat uçotu əsasında informasiya texnologiyalarının inkişaf etdirilməsi mühasibin işinin səmərəliliyinin və keyfiyyətinin artırılmasına, müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə nəzarət edilməsinin təşmiləşdirilməsinə şərait yaradır. Bununla bərabər, bildirmək lazımdır ki, uçotun avtomatlaşması sisteminin mühasibləri tam olaraq əvəz etməsi mümkünsüzdür. Elə məsələlər mövcuddur ki,

onların həllində peşəkar mülahizələrin hazırlanması zərurət təşkil edir. Bu məsələlərin avtomatlaşdırma ilə həlli mümkünsüzdür, çünki, ilk olaraq, insanın şəxsi təcrübəsinin tətbiqinə əsaslanır.

Beləcə, respublikamızda mühasibat uçotu ilə əlaqədar normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirməsi məqsədilə hədəflərini aşağıdakı təklifləri məqsədəuyğun hesab edilir:

-ayrı-ayrı obyektlərin tanınması və qiymətləndirilməsini asanlaşdıran, ümumilikdə uçot praktikasına xas olmayan mövzular istisna edilməklə, vahid, sadələşdirilmiş standartlar məcmusunun təmin edilməsi;

- mühasibat uçotu hesabatlarının keyfiyyətini təkmilləşdirəcək MHBS prinsiplərinə istinad edən Əsasnamənin hazırlanması;

-Uçot praktkasında maliyyə hesabatlarında mühasibat uçotu obyektləri barədə informasiyaların tanınması, dəyərləndirilməsi və açıqlanması üzrə uyğun tələblərin işlənilib hazırlanması ilə MHBS prinsiplərinin aparılmasının təmin edilməsi.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. "Kiçik sahibkarlıq subyektlərində sadələşdirilmiş uçotun aparılması Qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı
2. Digər müəssisələrdə iştirak paylarının açıqlanması” adlı 12 №-li Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartı
3. “Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının ilk dəfə tətbiq edilməsi” adlı 1 №-li Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartı
4. “Mili Mühasibat Uçotu Standartlarının ilk dəfə tətbiq edilməsi üzrə” kommərsiya təşkilatları üçün 32№-li Milli Mühasibat uçotu standartları

Türk dilində

1. Akgemci, T., 2019, KOBİ’lerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler, KOSGEB Resmi Sitesi,101-124
2. Budak, G., 2010, Küçük Sanayi İşletmelerinin Yönetim ve yapı Özellikleri ile Örgütsel Etkinliği (İzmir Deri-Konfeksiyon Sanayinde Bir İnceleme), DPT Yayınları, Ankara, Yayın No: DPT: 2782
3. Karakoç, F., A., 2013, İmalat Sanayindeki KOBİ’lerde Çalışma İlişkileri ve Sosyal Politika Sorunları, Standard Dergisi, Sayı 572, Sayfa NO:52-71.
4. Mısırlıoğlu, İ.U., (2019), “KOBİ’lerde Finansal Raporlamanın Amaçları ve Muhasebe Bilgilerinin Kullanım Düzeyine İlişkin Batı Karadeniz Araştırması”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı,41, ss:214-221.
5. Akgüç, Ö., (2014), Finansal Yönetim, Muhasebe Enstitüsü Yayını, Avcıol Matbaası, İstanbul., 546 say

İngilis dilində

1. Alekseeva I.V. Stolbovaya E.L. Kommərsiya təşkilatlarında mühasibat (maliyyə) nəzarətinin inkişaf perspektivləri // Elm. Texnologiyalar. Yeniliklər: Elmi əsərlər toplusu. – Novosibirsk: NSTU, 2016. – C. 523-535.

2. Horin A.N. Təşkilatın maliyyə hesabatı: tərtibin məqsədi // Mühasibat uçotu. – 2018. – № 7. – S. 77-80.
3. Mikro ölçülü müəssisələr üçün təlimat. Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası / MHBS, 2020.
4. Ağca, A. (2015). Ölkə Mühasibat Sistemlərindəki Fərqlər və Bu Fərqlərdən Yaranan Problemlərin Həlli üçün Təkliflər, Dumlupınar Universiteti, Sosial Elmlər Elmlər Jurnalı; Məsələ: 8: 81-92.
5. Ağca, A. və Aktaş, R. (2017). Beynəlxalq Mühasibat Uçotu/Maliyyə Hesabatı (IAS/IFRS) Standartlarının İMKB-də Siyahıda Saxlanılan Firmaların Maliyyə Hesabatlarına Necə Təsir Etməsi, Dumlupınar Universiteti Sosial Elmlər Jurnalı, Sayı 18: 227-242.
6. Alexander, D. and Nobes, C. (2014). Financial Accounting An International Giriş, İkinci Nəşr, Financial Times Prentice Hall, Böyük Britaniya.
7. Balsari, C. K. və Dalkılıç, A. F. (2007). Qayda-əsaslı və Prinsip-əsaslı Maliyyə Hesabatlarının Standartların Müqayisəsi, Mühasibat Uçotu və Audit Perspektivi Jurnalı, 22: 105-118.
8. Başpınar, A. (2004). Türkiyədə və Dünya Baxışında Mühasibat Uçotu Standartlarının Təşəkkülünə Baxış, Maliyyə Jurnalı, Sayı:146: 42-56.
9. Durak, G. and Gurel, E. (2014). Maliyyə Hesabatlarının Keyfiyyətinə Təsir Edən Ölkəyə Xüsusi Faktorlar, Mühasibat Uçotu və Maliyyə Jurnalı, Oktyabr: 95-110.
10. Elitaş, C., Yıldız, F. və Üç, M. (2018). Mühasibat Elminin Mühiti: Anglo Sakson və Qitə Avropa Müqayisəsi, Anadolu Universiteti, Sosial Elmlər Jurnalı, Cild/Cilt: 11 - Sayı/No: 2: 1–18.
11. Gencoglu, U. G. and Ertan, Y. (2012). Mühasibat Uçotunun Keyfiyyətinə və Türkiyədə Vəziyyətə Təsir Edən Faktorlar, Mühasibat və Maliyyə Jurnalı, Yanvar: 1-24.
12. Narktabtee, K. və Patpanichchot, S. (2019). MHBS-nin Qəbul Edilməsinin Effektivliyinə Ölkə Səviyyəsi ilə Firma Səviyyəli Faktorların Təsiri:

Avropa İttifaqının Məsələni, Beynəlxalq Biznes və İqtisadiyyat Araşdırma Jurnalı, 10(10), 79-92.

13. Nobes, C. və Parker, R. (2020). “Müqayisəli Beynəlxalq Mühasibat”, 7-ci nəşr. London, Financial Times Prentice Hall. Türkiyə Sənayeçi və İş Adamları Dərnəyi, İctimai İslahat Araşdırması, Nəşr No. /2002-12/335, 2002, s.104- 109

Rus dilində

1. Кабашкин В. А., Дубровская О. И., Лузгина Е. И. Основы организации и особенности бухгалтерского учета в Германии // Международный бухгалтерский учет. 2010. No 5 (137). С. 43–49.

2. Каковкина Т. В. Бухгалтерская (финансовая) отчетность: проблемы выявления искажений информации // Международный бухгалтерский учет. – 2013. – 4 (250). – с. 54-62.

3. Переверзев М., Лунева А (20017) Предпринимательство и бизнес. Москва. Инфра-М. - 560 с

4. Полисюк Г. Б., Аудит и оценка системы внутреннего контроля // Аудиторские ведомости. – 2014. – 10. – с. 4-12.

5. Рзаева С, М. (2018) Рамазанов Экономика Баку., Инфра-М.,- 546 с

6. Сафонова И. В. Особенности проведения аудиторской проверки на малых предприятиях // Международный научный журнал «Символ науки». – 1/2018. – 04. с. 81-84

7. Суворов А. В. Международные стандарты финансовой отчетности и совершенствование системы хозяйственного управления / А. В. Суворов // Международный бухгалтерский учет. — 2017. — No 3. — С. 14–19

İnternet resursları

1. <http://maliyye.gov.az/static/141/maliyye-hesabatlarinin-beynelxalq-standartlari->

2. http://www.economy.gov.az/index.php?option=com_content&view=article&id=2648biznes-inkubator&catid=123:bi-ink&lang=az

3. <http://www.e-qanun.az/framework/34909>

4. <http://www.stat.gov.az>
5. <https://www.ifrs.org/supporting-implementation/how-we-help-support-consistent-application/>
6. <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/why-global-accounting-standards/>
7. <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/why-global-accounting-standards/>
8. www.taxes.gov.az

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Müəssisələri tərəfindən maliyyə hesabatlarının hazırlanması zamanı tətbiq edilən qanunvericilik aktları və standartlar.....	58
--	----